

פתיחה לערכת השיעורים בנושא

הקורבנות הלא יהודים של הנאצים – חלק א

**מורשת, מרכז בינלאומי לתיעוד, חקר ולהוראת השואה ע"ש מרדכי אנילביץ', גאה להגיש
לך, המורה, חומרי לימוד המסייעים בהוראת תכני לימוד השואה.**

ייעוץ ומידע: שרית זייברט, חוקרת מיעוטים בגרמניה הנאצית

קהל היעד: כיתות י"א-י"ב

בשנת 1933 עלתה לשלטון בגרמניה המפלגה הנאצית, ובראשה אדולף היטלר. המפלגה הנאצית רצתה ליצור חברה גרמנית חדשה, שמושתת על עקרונות של עליונות גזעית ולאומית.

מתוך אידיאולוגיה זו, נתפסו היהודים בעיני הנאצים כאויב העיקרי של העם הגרמני. את רדיפתם אנו מכירים בתור שואת העם היהודי. ואולם, היהודים לא היו הקורבנות היחידים של המשטר הנאצי. עם עליית הנאצים לשלטון, החל המשטר לרדוף, לדכא ולרצוח אזרחים רבים בגרמניה ומחוצה לה, לפני מלחמת העולם השנייה ובמהלכה. בין אם בשל מוצאם, נטייתם המינית, מצבם הרפואי, השתייכותם הפוליטית או הדתית, או פשוט בשל חריגתם מהאידיאל הגרמני "הארי".

ערכות "הקורבנות הלא-יהודים של הנאצים" (חלק א' וחלק ב') מגוללות את סיפורן של כמה מהקבוצות הללו. לאורך הערכה נלמד מי היו הקבוצות, מדוע נרדפו על ידי הנאצים, באיזה אופן רדף המשטר את הקבוצה, וכיצד חברה הגיבו ובחרו לפעול נוכח רדיפת המשטר. כל אלו יאפשרו לנו להבין את האידיאולוגיה הנאצית - את הרעיונות שעמדו בבסיסה, את רכיביה השונים, ואת האופן בו באה לידי ביטוי בפועל. כמו כן, ערכה זו היא במה להיכרות עם סיפורם של קורבנות נוספים של המשטר הנאצי, שמקומם בזיכרון השואה בישראל מצומצם באופן יחסי וסיפורם מוכר פחות מסיפורו של העם היהודי.

בערכה זו יובא סיפורם של הא-סוציאליים, הצוענים ועדי יהוה תחת השלטון הנאצי. בחלקה השני, "הקורבנות הלא-יהודים של הנאצים - חלק ב'", מובא סיפורם של ההומוסקסואלים, בעלי המוגבלויות והאפרו-גרמנים.

הערכה מלווה בסרטונים ובמצגות שיעזרו להנגיש לתלמידים את הנושא ואת החומר הנלמד. ניתן ללמד את הערכה בשלמותה או חלקים ממנה. בסוף הערכה ניתן למצוא ביבליוגרפיה והפניות לקריאה נוספת.

מבנה הערכה:

שיעור 1: פתיחה

שיעור 2: א-סוציאליים

שיעור 3: בני הרומה (צוענים)

שיעור 4: עדי יהוה ("תלמידי המקרא")

שיעור 5: סיכום

שיעור 1: פתיחה - הקורבנות הלא יהודים של הנאצים

מטרות:

1. היכרות ראשונית עם הקבוצות שנרדפו ע"י הנאצים
2. הבנת האידיאולוגיה הנאצית שהביאה לרדיפת המיעוטים במדינה
3. למידה רדיפת מתנגדי המשטר בגרמניה הנאצית

מבנה השיעור:

1. פתיחה
2. יר"ל - יודע/ת, רוצה לדעת, למדתי
3. האידיאולוגיה הנאצית
4. מחנות הריכוז
5. מתנגדי משטר
6. מיעוטים נרדפים בגרמניה הנאצית

נספחים:

מצגת

<https://docs.google.com/presentation/d/1AUh8J9kK3XPbWu4kJQ8-wxZZIjq7SBneQcorFX18Urs/edit?usp=sharing>

מהלך:

1. פתיחה - עם עלייתם לשלטון בשנת 1933 החלו הנאצים, שקידמו שנאת זרים וגזענות, ברדיפה שיטתית של קבוצות באוכלוסיה שנתפסו כאויבות המשטר, או כמי שמהוות איום על העם הגרמני "הארי". היהודים סומנו ע"י הנאצים כאויב העיקרי של העם הגרמני, ואת רדיפתם ורציחתם אנו מכירים בתור שואת העם היהודי. אך קבוצות נוספות סומנו ע"י הנאצים ונרדפו על ידם בדרכים שונות. בשיעור זה נכיר קורבנות נוספים של המשטר הנאצי, ונחקור מדוע וכיצד נרדפו.
2. יר"ל (יודע/ת, רוצה לדעת, למדתי) - כל אחד כותב במחברת דבר אחד שהוא יודע על רדיפה של קורבנות לא יהודים, ודבר אחד שהיה רוצה לדעת. מרכזים את התשובות במרוכז על הלוח.
3. מצגת: שקופית 2 - קוראים יחד את הציטוט של גבלס משנת 1938:
"נקודת הפתיחה שלנו איננה האינדיבידואל, ואנחנו לא שותפים להשקפה כי עלינו להאכיל את הרעבים, להשקות את הצמאים או להלביש את העירומים... המטרות שלנו שונות לגמרי - אנחנו חייבים עם בריא כדי להצליח בעולם".

- איך גבלס מתייחס בציטוט לאותם "רעבים"?
- כיצד תופסת המפלגה את תפקיד המדינה כלפי אזרחיה?

- **גבלס טוען בציטוט כי העם צריך להיות "בריא" כדי להמשיך להתקיים ולשגשג - מה הכוונה ב"בריא"? לפי דבריו, ועל פי היכרותכם עם האידיאולוגיה הנאצית, מי הם האנשים שמפריעים לעם להיות "בריא"?**

גבלס שימש כשר התעמולה של גרמניה הנאצית. תפיסה זו הושרשה באמצעות תעמולה, אשר מילאה תפקיד חשוב ביצירה הדמוניזציה של הקורבנות ובהשלטת אורח החשיבה הנאצי על האוכלוסייה.

4. מצגת: שקופית 3 - תמונת מקרא של סימונים במחנה ריכוז.

- **אלו מהסימונים אתם מזהים? למה לדעתכם שימשו סימונים אלה?**

בתמונה מופיע מסמך ששימש את סגל האס.אס במחנה הריכוז דכאו לצורכי לימוד, ובו מופיעים סימוני האסירים לפי סיבת כליאתם ו/או זהותם. **שימו לב** - מערכת סימון האסירים נכנסה לשימוש בשנים 8-1937 - עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. לעומת האסירים הגרמנים במחנות, היהודים חויבו לענוד את הטלאי הצהוב לראשונה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, בפולין ובהמשך באזורי הכיבוש. מטרת הטלאי שלא במחנות הריכוז היתה לסמן את היהודים ולהבדיל אותם מהאוכלוסייה המקומית כדי להשפיל אותם, ורק בספטמבר 1941 הונהגה חובת הטלאי הצהוב על יהודי גרמניה.

הסבר על מחנות הריכוז: מחנות הריכוז הראשונים בגרמניה מוקמים כבר בשנת 1933. מחנה דכאו שצוין לעיל, היה מחנה הריכוז הגרמני הראשון ושימש כאבטיפוס למחנות הריכוז הבאים. עם עליית הנאצים לשלטון. מחנות הריכוז פעלו במנותק ממערכת המשפט - אסירים יכלו להישלח אליהם מבלי שהועמדו לדין או הורשעו במסגרת הליך משפטי, ונכלאו בתנאי כליאה קשים. מי שנכלאו במחנות הריכוז הוגדרו כ"איום בטחוני". הראשונים שנשלחו למחנות הריכוז היו מתנגדי משטר ומי שנחשדו ככאלה.

- **למה מתנגדי משטר הם הראשונים שנשלחים למחנות הריכוז?**

עוד לפני עליית הנאצים לשלטון, אנשי המפלגה הנאצית הפגינו אלימות כלפי יריביהם הפוליטיים. בשנת 1933, עם עלייתו של היטלר לשלטון, הפכה האלימות לרדיפה שיטתית וממוסדת ע"י מוסדות השלטון. לארגונים הצבאיים של המפלגה - הס"ס והס"א, ניתנו סמכויות לפזר התארגנויות פוליטיות והתאספויות.

לאחר שריפת הרייכסטאג ב-27 בפברואר 1933, יצא הצו להגנת העם והמדינה - צו חירום שהגביל חירויות בסיסיות רבות - ביניהם חופש הביטוי, חופש ההתאגדות, פרטיות הדואר והתקשורת הטלפונית, חופש העיתונות ועוד. תחת צו זה, ניתן היה לאסור למעשה אזרחים שהתנגדו לשלטון או שנתפסו כסכנה לשלטון.

תוך ימים ספורים החלו מעצריהם וכליאתם של פעילים קומוניסטים וסוציאלי-דמוקרטים. ההערכה היא שבמרץ-אפריל 1933 בלבד נעצרו בין 40,000-50,000 אזרחים שנחשדו כמתנגדי משטר ונשלחו ל"מעצר לשם הגנה" או למחנות ריכוז. במחנות הריכוז האסירים נכלאו והורחקו מהחברה בתנאים קשים. באסירים נעשה שימוש לעבודות כפייה, והיו שנרצחו במחנות או מתו בעקבות התנאים הקשים במחנה.

- **מדוע המעצרים נקראים "מעצר לשם הגנה"? על מי המעצר מגן, ומפני מה?**

5. מצגת: שקופית 4 - קוראים יחד את עדותה של לינה האג.

האג הייתה חברה במפלגה הקומוניסטית הגרמנית [KPD] ונעצרה זמן קצר לאחר שעלו הנאצים לשלטון. היא שוחררה, אך נעצרה שוב כי סירבה להעביר לגסטאפו שמות של חברים

לשעבר במפלגה הקומוניסטית. היא הועברה בין מתקני כליאה במשך שנים. האחרון שבהם היה מצודת ליכטנבורג, ששימשה כמחנה ריכוז לנשים. בסוף שנת 1938 שוחררה. בשנת 1944 החלה לכתוב את זיכרונותיה. הם פורסמו בשנת 1947.

"הביאו אותנו לליכטנבורג... בערך שלושים נשים: אסירות פוליטיות, יהודיות, פושעות, זונות ועדות יהוה. שומרות מהס"ס מקיפות אותנו כמו זאבים אפורים. חלקן עם פנים אטומות וחלקן עם מבטים אכזריים, אבל לכולן יש את אותה הבעה של רשע מסביב לפה... מנהיגת ארגון הנשים הנאצי הגיעה לביקור... מפקד המחנה מבטיח לה שאין כאן מצוקה. אף אחת לא צועדת קדימה ואומרת: "האמת היא שמכים אותנו על כל תירוץ קלוש. בשביל המכות קושרים אותנו ערומות לעמוד עץ, ומכים אותנו עם שוט עד שאנחנו לא עומדות בזה יותר"... אני מפחדת מאוד מהמכות, מהתאים החשוכים שבהם נשים מתות מהר כל כך, ומהחדרים מטילי האימה בהם האסירות נחקרות על ידי אנשי הגסטאפו... יום אחד זה יגיע. בגלל דיווח של "חברה", או בגלל שומרת, או בגלל נעל שלא נקשרה מספיק טוב, או אולי פעם למישהי היה יום מטורף ושוכחת שהיא כלום, לא יותר מחופן אבק, וצועקת את האמת... לפעמים אנחנו שואלות... האם אין אף אחד בחוץ שחושב עלינו? ולמה אף אחד לא מדבר נגד כל זה?... למה שהעולם ימחה אם אפילו בגרמניה איש לא יוצא נגד משטר הטרור? למה שמישהו בגרמניה ידבר נגד חוסר האנושיות של משטר שמקבל את ברכת הדרך מהעולם?... מי מחוץ למקום הזה יאמין לזה? אפילו אם מישהו יאמין, ואולי אפילו יספר לאחרים, הציפורן הכי קטנה באצבע של הגסטאפו תספיק כדי לגרום לו לשכוח הכול כאילו לא שמע דבר מעולם... בקושי עובר יום מבלי שתימצא עוד אישה מתה בתאים החשוכים... כפופות, מוכות, משותקות, שפעם היו להן שמות, בעלים, ילדים ובתים, הן שוכבות עם מבטים בוהים. זה סוף העולם. כבוד לכל אותן נשים ללא שם. אלף מילות כבוד להן."

- איזו מציאות מתארת לינה בעדותה?
- לינה שואלת בקטע - "למה אף אחד לא מדבר נגד כל זה?" מהי לדעתכם התשובה לכך?
- מה לדעתכם עשויה להיות התגובה של מתנגדי המשטר למעצרים אלו? האם הם מדכאים את ההתנגדות, או דווקא עשויים להגביר אותה?
- לא רק מתנגדי משטר פעילים נעצרו - כל מי שנחשד בהתנגדות נעצר, לעתים בעקבות הלשנה של אזרחים אחרים. מנגנוני המעקב וההלשנה בגרמניה הנאצית הפכו את אזרחי המדינה לשותפים פעילים בהפעלתם ובאכיפתם. ביולי 1933 הוצאו כל המפלגות מלבד המפלגה הנאצית מהחוק. מתנגדי המשטר המשיכו להירדף לאורך כל שנות השלטון הנאצי.
- לאחר הקמת מחנות הריכוז, נכלאו במחנות אסירים מקבוצות נוספות שאינם אסירים פוליטיים - חושפים את התרגום של הטבלה (שקופית 4).
- 6. מצגת: שקופית 5 - הסתכלו בכותרות העליונות - האם אתם מכירים כל אחת מהקבוצות?
- עוברים בקצרה על כל אחת ומסבירים מי היו.
- למה לדעתכם נשלחו אנשים מקבוצות אלו למחנות ריכוז?
- למה לדעתכם הנאצים מסמנים את האסירים לפי הקבוצות השונות אליהם הם משתייכים, אם כולם אסירים במחנה?
- מה אפשר ללמוד על המשטר הנאצי, שאלו הקבוצות שהוא מקטלג כאויב?

- איך הסימון משפיע על האסירים? איך הוא משפיע על סגל המחנה ועל יחסו לאסירים?
- מה ניתן להבין מהטבלה על מקומם של יהודים בשלב זה, אל מול הקבוצות האחרות?

הקבוצות המופיעות בטבלה לא היו היחידות שנרדפו ע"י המשטר בגרמניה הנאצית, ומחוצה לה בשטחי הכיבוש הגרמני. אוכלוסיות שונות נרדפו על רקע גזעי, פוליטי, דתי וחברתי, ומחנות הריכוז היו רק אחת הדרכים בהן פגע המשטר הנאצי בקבוצות אלו. מעצר במחנות הריכוז היה אחד מאופני הרדיפה של קבוצות מיעוטים שונות בגרמניה הנאצית. כל מיעוט שנרדף ע"י המשטר "זכה" לטיפול אחר - בין אם באמצעות חקיקה מפלה ומדירה, עיקור כפוי או מוות.

לאורך הערכה נחקר את סיפורן של מספר קבוצות שנרדפו ע"י הנאצים ונלמד מי היו, מדוע נרדפו ובאיזה אופן.

שיעור 2: א-סוציאליזם

מטרות:

1. היכרות עם המושג "א-סוציאליזם" ועם סיפור רדיפתם
2. הבנת תפיסת העולם הנאצית כפי שבאה לידי ביטוי דרך מושג הא-סוציאליזם
3. שיחה על תפקיד המדינה כלפי אזרחיה

מבנה השיעור:

1. פתיחה
2. מי היו הא-סוציאליזם?
3. רדיפת הא-סוציאליזם
4. אחרי המלחמה
5. סיכום

נספחים:

1. כרטיסיות לפתיחה

מהלך:

1. פתיחה - הכיתה מתחלקת ל-4 קבוצות קטנות.

שתי קבוצות מקבלות את ההגדרה של נורמה -

נורמה (ובעברית: נוהג, מנהג, התנהגות מקובלת או תקנה) - היא אופן ההתנהגויות והמצופה מקבוצות ויחידים בחברה מסוימת, הנתפס כראוי, תקין ומקובל על פי הערכים של אותה התרבות.

נורמה אינה בהכרח חוק משפטי או כלל שאין עוררין עליו, והיא תלויה הקשר בדומה למוסר. באופן זה הנורמה החברתית מבטאת הסכמה חלקית או מלאה, אשר יכולה לבוא לידי ביטוי באופן פורמלי או בלתי פורמלי.

שתי קבוצות מקבלות את ההגדרה של חוק -

חוק הוא הוראה רשמית מחייבת, מנוסח בכתב, באופן משפטי אחיד וברור, מחייב את כלל התושבים וניתן לאכיפה.

החוק הוא נורמה משפטית מחייבת לדפוסי התנהגות, כללים ויחסים בין-אישיים.

הקבוצות שקיבלו את ההגדרה לחוק, צריכות לכתוב כמה שיותר חוקים במדינת ישראל. הקבוצות שקיבלו את ההגדרה לנורמה, צריכות לכתוב כמה שיותר נורמות חברתיות.

כל קבוצה מקריאה מה כתבה. כותבים על הלוח, ומשווים בין הרשימות.

- האם יש דברים שהופיעו בשתי הרשימות, או יכלו להופיע בשתייהן?
- מהן המטרות של חוקים? כיצד ועל ידי מי הם נקבעים?
- מה המטרות של נורמות? כיצד ועל ידי מי הן נקבעות?
- מה ההשלכות של אי עמידה בחוק, או בנורמות? (אפשר לבחון דוגמאות שונות שנכתבו, ברמות חומרה שונות, ולהתייחס לאופנים שונים - חברתי, פוליטי, כלכלי, תעסוקתי וכו').

הסבר: שיעור זה יעסוק ברדיפתם של הא-סוציאליים בגרמניה הנאצית. קבוצת הא-סוציאליים הורכבה ברובה מאנשים שנדחקו אל שולי החברה ולא הצליחו להשתלב בה באופן רגיל. רדיפתם ע"י המשטר הפכה את ההשלכות החברתיות על אי-התאמה חברתית, להשלכות פליליות ורשמיות עם השפעה מרחיקת לכת על חייהם של אזרחים. יתר על כן, המשטר הנאצי השתמש בהגדרה "א-סוציאליים" כדי להגדיר כיצד צריכה החברה הגרמנית להיראות - מי תקין ומי חריג, מי ראוי להיות חלק מהחברה הגרמנית ומי לא, ונעזר בהגדרה זו כדי להרחיק את מי שלא התאים לחזון הנאצי לחברה אידיאלית.

2. מי היו הא-סוציאליים?

הסבר: המונח "א-סוציאליים" הוא מונח גרמני רחב שתיאר אנשים שלא הצליחו לקיים אורח חיים "רגיל" ולהשתלב בצורה תקינה בחברה. הגדרה זו הייתה רחבה וללא ניסיון לביסוס פסאודו-מדעי (בניגוד לשאלת "מיהו יהודי", למשל). מונח זה היה בשימוש עוד לפני 1933, והחל מעלייתם של הנאצים לשלטון יחס השלטון לאותה קבוצה בעלת הגדרה מעורפלת הפך למדיניות.

הרעיון שהוביל לסיווגים של הא-סוציאליים ולרדיפתם הוא ה-"Volksgemeinschaft" - "קהילת העם" או "שותפות העם". המונח "Volksgemeinschaft" הוא ביטוי גרמני שמשקף אחדות וסולידריות גרמניות. בגרמניה הנאצית נעשה שימוש מחודש בביטוי, כאשר הכוונה הייתה ליצור חברה אידיאולוגית מושלמת וגזעית המורכבת מקבוצה של אנשים שזוהו כ"טהורים" ו"נאמנים" לפי הקריטריונים של המשטר הנאצי. מיעוטים גזעיים כמו יהודים או צוענים מלכתחילה לא נחשבו לחלק מ"קהילת העם". אך את אותם א-סוציאליים, שלא עלו בקנה אחד עם החזון הנאצי של "קהילת העם", היה צורך לדחוק מן החברה באופן פעיל (יש לציין כי בשנים הראשונות סווגו כא-סוציאליים כמה מהיהודים שעסקו במשלח יד שלא מצא חן בעיני הנאצים, וגם צוענים, שרק בהמשך נחשבו לקטגוריה נפרדת).

המפלגה הנאצית לא ראתה את עיקר תפקידה בתור דאגה לרווחת הפרט, אלא חיזוקה של אותה "קהילה לאומית".

- לפי תפיסת המפלגה הנאצית, מה הופך חברה לטובה?
- מה הם הערכים שמנחים חברה כזאת?
- מי אינו חלק מ"קהילת העם"?

תחילה, מי שנכללו תחת הגדרה זו נכנסו תחת שתי קטגוריות. הראשונים סווגו כ"נטל על החברה" - מובטלים, קבצנים, חסרי בית ונשים העוסקות בזנות. הקבוצה השנייה סווגה כ-"סכנה לחברה" וכללה פושעים בעיקר בתחום הרכוש.

עם הזמן התרחבה קבוצה זו וכללה בתוכה מגוון של אנשים שאורח חייהם חרג מן המקובל ומן הראוי בעיני המשטר הנאצי.

- **מדוע לדעתכם ההגדרה לא-סוציאליים נותרת מעורפלת ואף מתרחבת עם הזמן (וזאת בניגוד להגדרתן של קבוצות אחרות על בסיס גזעי, שנעשו מאמצים כדי להגיד אותן באופן "מדעי")?**

3. רדיפת הא-סוציאליים - עם עליית הנאצים לשלטון, הראשונים להירדף כא-סוציאליים היו הקבצנים. הם נכנסו תחת הקטגוריה "מתחמקים מעבודה" והוצגו כמטרד לציבור וכתחרות למנגנוני הסיוע לנזקקים של המפלגה הנאצית. גם פושעים מסוימים, בעיקר מתחום עבירות הרכוש, סווגו לעתים כא-סוציאליים כאשר נכלאו במחנות ריכוז.

בחודש יוני 1938 ערכה המשטרה מבצע במסגרתו תפסה כ-8,000 "משתמטים מעבודה", ונשלחו למחנות ריכוז או למעצר. באותו פרק זמן, נערך מבצע גם נגד יהודי ברלין שסווגו כא-סוציאליים, עקב הרשעות מגוכחות. מבצע זה הוא דוגמה לשימוש בהגדרת הא-סוציאליים כדי לרדוף קבוצות נוספות.

- **מדוע אנשים שלא עובדים באופן חוקי ומקובל הם הראשונים להיחשב כא-סוציאליים?**

- **אילו ערכים מנחים את המפלגה נאצית בבחירה זו?**

- **מדוע "השתמטות מעבודה" נחשבת פלילית?**

במחנות הריכוז, סומנו האסירים בטלאי שמסווג את סיבת מעצרים (להרחבה, ראו שיעור מס' 1). האסירים הא-סוציאליים סומנו בטלאי שחור. לעתים, הייתה זו הקבוצה הגדולה ביותר בחלק מן המחנות.

לחלק מהקבוצות אחרות שנכלאו במחנות היו מכנים משותפים על רקע חברתי, פוליטי או תרבותי שאיפשר להם להתאגד במידת מה, לכרות ביניהם בריתות ולסייע לחברי הקבוצה בדרכים שונות. זאת בניגוד לא-סוציאליים, שהיו אסופה של אנשים משולי החברה, או שנתפסו כאלה, ללא מרכיבי זהות משותפים.

- **כיצד נראתה חוויית האסירים הא-סוציאליים במחנה?**

- **כיצד לדעתכם יכול היה להשפיע סיווגם כא-סוציאליים על יחסם של אסירים אחרים כלפיהם? ושל סגל המחנה?**

עם פרוץ המלחמה החמיר היחס לא-סוציאליים. גרמנים שאינם כשירים לגיוס לצבא הפכו ליעד רדיפה, ועצם כליאתם בבתי הסוהר וההוצאות הכרוכות בכך נחשבו לבזבוז ולתקלה שיש לתקנה. ניתן היה לראות החמרה בענישה בבתי הדין ועלייה בפסקי דין מוות, ובשנת 1942 הוחלט להעביר את כל הא-סוציאליים מבתי הכלא למחנות הריכוז. משמעותה של החלטה זו הייתה שרבים מהם ימצאו את מותם במחנות עקב התנאים הקשים, עבודות הכפייה וההרעבה.

- מה השינוי שחל במדיניות השלטון כלפי א-סוציאליים?
- ניתן לראות שבעקבות אותו שינוי השלטון הביא למותם של יותר ויותר א-סוציאליים, באופן ישיר או עקיף - מה ניתן להבין מכך על האופן שבו השלטון תופס את אותה קבוצה?

בנוסף למי שסווגו כנטל או כסכנה לחברה אשר נגדם הופעלה מדיניות מוגדרת, הנאצים השתמשו בכותרת "א-סוציאליים" זו כדי לרדוף תופעות שונות שנתפסו בעיניהן כפסולות - כמו נשים שעסקו בזנות, אנשים שעסקו בסרסור, נשים לסביות, ובכלל - מי שלא מצא חן בעיני המשטר ולא נכנס תחת קטגוריות אחרות אותן רדף המשטר נאצי.

4. אחרי המלחמה - צופים בעדותה של אילזה היינריך (35: 01).

<https://drive.google.com/file/d/1qS2bt161hbn-RGrJOz3izr7huj9JnXKg/view?usp=sharing>

- כיצד לדעתכם עשוי היה לחוש אדם שסווג כא-סוציאלי בחברה הגרמנית אחרי המלחמה?
- מדוע, לפי הסרטון, קבוצת הא-סוציאליים לא זוכה להכרה מספקת בפגיעה שעברו ע"י המשטר הנאצי?
- אילו עוד סיבות נוספות יכלו להיות לכך?

4. אחרי המלחמה - גם לאחר המלחמה דבקו בתווית זו דעות קדומות שהקשו על נפגעי המשטר ה"א-סוציאליים" להתאגד ולהילחם עבור הכרה ופיצוי. בנוסף, מדובר היה באנשים שלעתים קרובות היו גם כך בשולי החברה ו/או במעמד כלכלי נמוך, מה שהקשה עליהם להיאבק עבור תיקון. בחלק מהמקרים, סווגו כא-סוציאליים אזרחים שלא מצאו עבודה קבועה או היו מובטלים באופן זמני, או שסבלו ממחלה קלה. כלומר, תחת הגדרה זו נכנסו גם אנשים שבהחלט יכלו להשתלב בחברה, והדבר נמנע מהם עקב סיווגם כא-סוציאליים.

דבר נוסף שהיווה קושי בקבלת הכרה היה הגדרתם של קורבנות הנאצים. בתחילה, מי שהוכרו כקורבנות הנאצים היו מי שנרדפו על רקע גזעי, דתי או פוליטי. קבוצת הא-סוציאליים לא נכנסה תחת הגדרות אלו, ובכלל - מכיוון שהגדרתה הייתה מעורפלת ורחבה, היא לא זכתה להכרה כקבוצה בפני עצמה שנפגעה בידי המשטר הנאצי. לאחר המלחמה, גרמניה שפטה את קבוצת הא-סוציאליים על פי החוק הגרמני שקדם לעליית הנאצים ונותר גם בתקופתם. גרמניה לא הכירה בכך שקבוצה זו סבלה במיוחד בשל נקודת המבט הגזעית הנאצית. לפי תפיסה זו, אנשים אלה היו חסרי תקנה ואורח חייהם העיד על פגם תורשתי, לכן אין כל תועלת בלהעניק להם שירותים סוציאליים ועזרה ממשלתית, וכ"פגומים מיסודם" יש להיפטר מהם. כתוצאה מכך גורל הא-סוציאליים בגרמניה הנאצית היה דומה לשאר הקורבנות, והם סבלו במחנות הריכוז מדיכוי, מהרעבה, מעבודות פרך וכיוצ"ב.

לגרמניה לקח עשורים להכיר בכך שהיו קורבנות הנאצים במלוא מובן המילה, ולא רק א-סוציאליים במשמעות הגרמנית. רק בשנות ה-80 המצב החל להשתנות כאשר גם פרטים יחידים שנפגעו ע"י המשטר בדרכים שונות (כמו עבודות כפייה) זכו להכרה. רק בשנים האחרונות זכתה קבוצת הא-סוציאליים להכרה כקבוצה שנפגעה.

- מדוע חשוב להכיר בא-סוציאליים כקבוצה שנפגעה מהמשטר הנאצי, ולא רק להכיר ביחידים שנפגעו?

5. סיכום - הא-סוציאליים הייתה קבוצה מלאכותית, שחבריה מעולם לא בחרו להגדיר את עצמם כחלק ממנה. תווית זו הוצמדה אליהם על ידי השלטון, בשם רעיון של "קהילת עם" ממנה ניסו לדחוק את מי שלא התאימו לאידיאל החברתי הנאצי, ולא היו יצרניים מספיק עבור המדינה.

- כיצד תפסה גרמניה הנאצית את תפקידה כלפי האזרחים?
- כיצד תפס השלטון הנאצי את תפקיד האזרחים במדינה?
- גרמניה הנאצית התייחס לתופעות כמו אבטלה ואל חריגויות שונות כאל "נטל על החברה". מה לדעתכם צריך להיות תפקידה של המדינה אל מול תופעות אלו?

נספחים:

כרטיסיות לפתיחה

נורמה (ובעברית: נוהג, מנהג, התנהגות מקובלת או תקנה) - היא אופן ההתנהגויות והמצופה מקבוצות ויחידים בחברה מסוימת, הנתפס כראוי, תקין ומקובל על פי הערכים של אותה התרבות.

- כתבו כמה שיותר נורמות חברתיות שאתם מכירים.

חוק הוא הוראה רשמית מחייבת, מנוסח בכתב, באופן משפטי אחיד וברור, מחייב את כלל התושבים וניתן לאכיפה.

החוק הוא נורמה משפטית מחייבת לדפוסי התנהגות, כללים ויחסים בין-אישיים.

- כתבו כמה שיותר חוקים במדינת ישראל שאתם מכירים.

שיעור 3: בני הרומה (צוענים)

מטרות:

1. היכרות עם סיפור רדיפתם של הצוענים (בני הרומה והסינטי) ע"י הנאצים
2. הבנת רעיון האאוגניקה וההגיינה הגזעית דרך רדיפתם של בני הרומה
3. התנסות בלמידה וחקר דרך אמצעים חזותיים

מבנה השיעור:

1. פתיחה – חקר תמונות
2. מיהם בני הרומה והסינטי?
3. הצוענים בגרמניה לפני המלחמה
4. רדיפת הצוענים בשנים 1933-1939
5. רצח העם הצועני
6. הצוענים אחרי המלחמה
7. סיכום

מהלך:

1. פתיחה - חקר תמונות

שיעור זה עוסק ברדיפתם של בבני הרומה והסינטי - המכונים צוענים.

- מה אתם יודעים על בני הרומה?
- האם אתם מכירים את סיפורם של הצוענים תחת המשטר הנאצי?
- כעת נשתמש במקורות חזותיים שונים - תמונות וסרטונים, כדי לנסות ולהבין את סיפורם של בני הרומה. כל קבוצה מקבלת תמונה/סרטון עם מידע קצר (נספח א') ועונה על השאלות בכרטיסיה:
- מה מופיע בתמונה/סרטון?
- הסתכלו על ההתרחשויות בסרטון/תמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה/סרטון.

חוזרים למליאה, ומבקשים מהכיתה לסדר את התמונות בסדר כרונולוגי. כל קבוצה משתפת בתשובות שענתה על השאלות. אוספים את כל מה שהבינו ואת כל השאלות שרשמו על הלוח ומתייחסים לדברים שנאמרו.

2. מיהם בני הרומה והסינטי?

בני הרומה (מכונים גם צוענים) הם עם נוודים שמקורו בצפון הודו. עם נדידתם הם הגיעו לאירופה בין המאה ה-11 למאה ה-14. הכינוי צוענים (gypsies) מקורו במילה מצרים (Egypt), משום שהאירופאים טעו לחשוב שהגיעו ממצרים. הצוענים מורכבים משבטים ואומות שונות, שהעיקריות מביניהן הן הרומה והסינטי. בני הרומה דוברים ניבים שונים של שפת הרומאני, ובמהלך נדודיהם נהגו לאמץ את הדת המקומית. אימוץ דת המקום לא שינתה את הזהות והמסורת הצוענית, ולרוב הדת נוספה על מנהגיהם הקיימים.

כבר עם הגעתם של הצוענים לאירופה, הם מתוארים כקבוצת מיעוט חסרת לגיטימציה חברתית. לאורך מאות השנים הצוענים סבלו מאפליה, מסטיגמות ומסטריוטיפים בגלל אורח חייהם הנוודי ושונותם התרבותית. התייעודים ההיסטוריים שהצטברו לאורך השנים מדגישים את הזרות והחשדנות כלפי הצוענים, בעיקר בגלל מאפייניהם החיצוניים שהיו שונים משל האירופאים, גוון עורם ושפת הרומאני שהיתה זרה לסביבה.

לאורך השנים הצוענים שמרו על תרבותם המסורתית ועל שפתם שעברה מדור לדור באופן אוראלי בלבד, ולא עלתה על הכתב. הם עסקו באופן מסורתי במלאכות שונות - הם היו סנדלרים, נפחים, צורפים, וייצרו כלים. חלקם עסקו גם באמנויות הבמה והיו נגנים ורקדנים. מתחילת המאה ה-20 חלה ירידה במספר הצוענים שחיו חיי נוודות, ומרביתם עברו לחיות ביישובי קבע (על אף שלעתים נדדו באופן עונתי). בגרמניה כונו הצוענים בכינוי הגנאי "צויגונה".

3. הצוענים בגרמניה לפני המלחמה

עוד טרם עלייתם של הנאצים לשלטון החלה רדיפתם הממוסדת של הרומה. בשנת 1899 הקימה המשטרה במדינת בוואריה את המשרד לענייני צוענים במינכן, כדי לתאם את הפעולות המשטרתיות נגד הצוענים. משרד זה ניהל רישום של בני הרומה, תחילה של אלו החיים בבוואריה ולאחר מכן של אלו החיים גם במדינות אחרות בגרמניה.

- למה צריך משרד משטרי שמטפל בצוענים בלבד?
- מה ניתן להבין מהבחירה לתת את הטיפול באוכלוסייה הצוענית למשטרה?
- מה ניתן להבין מכך על המניע לרדיפתם של בני הרומה בגרמניה טרם עליית הנאצים?

לאורך השנים נעשו נסיונות שונים "לתרבת" את האוכלוסייה הצוענית בגרמניה ולשלבם בחברה הגרמנית, לעתים בכוח הזרוע. מנגד, בשנים אלו הפכה תאוריית הגזע לפופולרית בחברה הגרמנית ועסקה גם בחברה הצוענית, ולאחר כישלון הנסיונות "לתרבת" את האוכלוסייה הצוענית הלכה והתפשטה פרשנות גזעית לכך - אורח חייהם הצועני אינו תולדה של נסיבות חברתיות ותרבותיות, אלא של תכונות ויצרים גנטיים שלא ניתן לשנות.

4. רדיפת הצוענים בשנים 1933-1939

המניעים לרדיפתם של בני הרומה ע"י הנאצים היו גזעיים וחברתיים - הצוענים סווגו כא-סוציאליים ונתפסו כמי שאינם מתאימים לחברה הגרמנית החדשה. התפיסה כי מקורן של בעיות חברתיות שונות (ובפרט פשיעה, שזוהתה עם הצוענים אשר נרדפו במיוחד ע"י המשטרה) הוא גנטי וביולוגי היא חלק מרעיון ההגיינה הגזעית, שדרשה "טוהר גזעי ארי", והיא עיצבה את יחסם של הנאצים לבני הרומה ולקבוצות אחרות.

- **לפי תפיסה זו, כיצד ניתן לטפל בפשיעה ובעיות חברתיות אחרות?**
- **כיצד לדעתכם תבוא לידי ביטוי השפעתן של הדעות הקדומות על בני הרומה, על רעיון ההגיינה הגזעית?**

על מנת להגדיר, להוכיח מבחינה מדעית שמדובר בגזע נחות ולטפל בסוגיית הצוענים, על הנאצים היה להגדיר מיהם הצוענים על בסיס "מדעני". לשם כך מונה ד"ר רוברט ריטר למנהל המרכז לחקר ההגיינה הגזעית והביולוגיה הדמוגרפית במשרד הבריאות והחל בחקר גזעי של הצוענים. ריטר היה פסיכיאטר שהתמחה בביולוגיה פלילית. תיאורטיקנים של תורה גזענית זו גרסו שישנו קשר בין מוצאו הגזעי והרקע הביולוגי של אדם לעיסוקו בפשיעה.

- **מדוע דווקא אדם מתחום זה ממונה לעסוק בבעיית הצוענים?**

ריטר ערך הבדלה בין הסינטי והרומה. כשהצוענים מגיעים למרחב של דוברי הגרמנית במאה ה-15, לפני איחוד גרמניה ב-1871, קבוצה גדולה מהם כינתה את עצמה בשם הסינטי והתיישבה קבע. הרומה היא קבוצת צוענים שהיגרה ממזרח אירופה לגרמניה לאחר שגרמניה התאחדה. ישנם הבדלים תרבותיים וניבים שונים של שפת הרומאנס בין שתי הקבוצות, והחלוקה ל"סינטי" ו"רומה" מתארת את ההרכב חברתי של הצוענים רק בגרמניה בלבד. המונח "בני הרומה" מתאר את הרומה והסינטי יחד.

ריטר הכיר את התיאוריה הרומנטית על כך שהצוענים במקור הם מהודו, מקור הארים (המונח "הגזע הארי" תיאר במקור גזע קדום שפלש מהודו לאירופה), ושרק במהלך נדודיהם התערבבו עם עמים אחרים והתנוונו, ולכן נושאים דם "פגום" ותכונות פליליות. כשריטר עורך מחקר אמפירי, הוא מביא בחשבון את התפיסה הזו וקובע שרוב בני הרומה הם בני תערובת, ורק 10 אחוז מהסינטי תושבי הקבע בגרמניה הם טהורי גזע.

כך שבגרמניה הנאצית, הסינטי ורומה מובחנים אלה מאלה לראשונה מנקודת מבט גזעית.

את הרומה הציע לכלוא ולעקר בכפייה. את הסינטי רצה להמשיך לחקור תחת פיקוח והגבלות תוך הענקת זכויות מסוימות, כמו חופש תנועה תחת פיקוח. בהמשך נכנסו גם הסינטי למעגל הרדיפה, ובפועל לא היו הבדלים של ממש ביחס המשטר לבני הרומה השונים.

בשנת 1936 רוכז כל כוח המשטרה תחת הינריך הימלר, ראש הס"ס וראש המשטרה הגרמנית. תחתיו רוכז גם נושא בני הרומה, והמשרד לעניינם עבר ממניכן לברלין. שם, הקים הימלר את "המשרד המרכזי לטיפול במטרד הצוענים" שהיה חלק מהמשטרה הפלילית. משרד זה הרחיב את הצעדים שננקטו נגד בני הרומה בשטחי הרייך.

בינואר 1936 הורחבו חוקי נירנברג וחלו גם על הצוענים, שהוגדרו כגזע נחות. זאת לאחר שבשנת 1933 חל עליהם החוק למניעת צאצאים עם מחלות תורשתיות. כמו כן, חל עליהם החוק נגד "פושעים מקצועיים". בעקבות חוקים אלו, נשלחו צוענים רבים לעיקור וסירוס. בשלב זה לובשת הרדיפה אופי גזעני - הצוענים לא נרדפים עוד בתור א-סוציאליים, אלא בתור גזע נחות.

זמן קצר לפני פתיחת המשחקים האולימפיים בברלין בקיץ 1936, הורתה המשטרה על מעצרים והעברתם של כל בני הרומה בברלין רבתי. המשטרה הקיפה את כל מחנות הצוענים, והעבירה את יושביהם, יחד עם עגלותיהם וקרונויותיהם, אל המחנה הארעי במרצאן – שטח פתוח במזרח ברלין שהוקם במיוחד כדי לשמש מחנה עבור צוענים שגורשו מרחובות העיר ומבתיהם. במחנה הוצבו שוטרים שפיקחו על הכניסה והיציאה ממנו, והמשטרה הפלילית פיקחה על הנעשה בתוכו. חלק מבני הרומה המשיכו לצאת לעבוד מהמחנה, ושבּוּ אליו בסוף יום העבודה. בהמשך יושבי המחנה נשלחו לעבודות כפייה במפעלי נשק.

מחנות אזוריים כאלו הוקמו ברחבי גרמניה בשנים 1935-1938, והפכו בהמשך למחנות עבודה בכפייה. מחנות אלו היוו תשתית מקדימה לרצח העם הצועני – מהם יישלחו צוענים רבים למחנות הריכוז ולהשמדה.

- **מדוע לדעתכם האולימפיאדה בברלין היא העיתוי בו מוקם מחנה מרצאן?**
- **איך הקמת המחנות עשויה להשפיע על בני הרומה? מה עשויה להיות השפעתם על המרחב הציבורי?**

צוענים רבים נשלחו גם למחנות ריכוז בשנות השלושים תחת סיווגם כ"א-סוציאליים" או כעבריינים. הם סומנו בדרך כלל במשולש שחור, סימונם של הא-סוציאליים. ניתן היה למצוא בני רומה כמעט בכל מחנה ריכוז גרמני.

5. רצח העם של בני הרומה

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939, הסלימה רדיפתם של הצוענים בידי המשטר. לאחר הפלישה לפולין, ביקש היינריך לגרש לשטחי הגנרלגוברנמן ("הממשל הכללי" – השטחים בפולין שנכבשו ע"י גרמניה ולא סופחו) כ-30,000 צוענים שחיו בגרמניה ובאוסטריה. מושל הגנרלגוברנמן, הנס פרנק, סיכל את התוכנית כאשר סירב להכניס לגנרלגוברנמן מספרים גדולים של בני רומה ויהודים באביב 1940.

עם זאת, ישנם צוענים שגורשו לגנרל גוברנמן בשנים 1940-1941. במאי 1940 גורשו כ-2,500 בני רומה למחנות עבודה במחוז לובלין, ובסתי 1941 נשלחו 5,000 בני רומה מאוסטריה לגטו לודז'. החל משנת 1942 החלו להישלח בני רומה למחנות ההשמדה במזרח אירופה – סוביבור, טרבלינקה, בלז'ץ, מיידאנק ובסופו של דבר לאושוויץ בירקנאו.

- **למה הנאצים לא מסתפקים בבידודם ועיקורם של הצוענים, ובחרים לרצוח אותם?**

עם התיכנון הגרמני לגרש את כל בני הרומה משטחי הרייך בתחילת המלחמה, רוכזו כל בני הרומה ב"מחנות צוענים" כדוגמת מרצאן. עם השעיית גירושם לגנרלגוברנמן, הפכו מחנות אלו למחנות קבע. תלונות נשמעו על המחנות מהציבור, והמשטרה ביקשה לגרש את בני הרומה מגרמניה.

בחודש דצמבר 1942 החל גירוש הצוענים מהרייך בהוראת הימלר. על פי הגדרה, הגירוש לא חל על הסינטי שנחשבו כטהורים, שהתאזרחו והשתלבו בחברה הגרמנית, חיילים שגויסו לצבא הווארמכט, עובדים חיוניים לצורכי המלחמה, וכאלו שנשואים ללא-צוענים. בשנת 1943 מסולקים חיילים מהסינטי המשרתים מהוורמאכט, ונשלחים עם משפחותיהם לאושוויץ.

מרבית בני הרומה שגורשו, כ-23,000, נשלחו לאושוויץ-בירקנאו. כ-3,500 בני רומה בוגרים ומתבגרים נשלחו למחנות ריכוז שונים בגרמניה. בני הרומה שהגיעו לאושוויץ-בירקנאו הושמו במחנה שנקרא "מחנה משפחות הצוענים" בבירקנאו. שם נכלאו בני הרומה כמשפחות, ובו היו

נשים וגברים, מבוגרים וילדים רבים. זאת בניגוד למרבית האסירים באושוויץ - נשים וגברים בוגרים, שנכלאו בנפרד. זאת עקב תגובת בני הרומה לרדיפתם של הגרמנים - עם תחילת הגירוש למחנות הריכוז בגרמניה בשנת 1938, התעוררה התנגדות גדולה בקרבם. הם התרעמו על ההפרדה מבני המשפחה ונאבקו נגדה, והיה ידוע כי הלכידות המשפחתית בקרב בני הרומה גבוהה מאוד.

התנאים במחנה היו קשים ואסירים בני רומה רבים מתו כתוצאה מכאן. ניסויים רפואיים שונים התבצעו בחלק מהאסירים בני הרומה, בין השאר ע"י יוזף מנגלה באושוויץ.

בשנת 1944 הוחלט לחסל את מחנה הצוענים באושוויץ. בחודש מאי נעשה ניסיון לחסל את המחנה, אך סגל המחנה נתקל בהתנגדות רבה מתוך מחנה המשפחות. התקבלה החלטה שלא להתעמת באופן ישיר עם בני הרומה, ולאחר העברתם של כ-3,000 אסירים לאושוויץ I ולמחנות בגרמניה, התקבלה ההחלטה על המועד החדש לחיסולו של המחנה. ב-2.8.1944 נרצחו מעל 3,000 בני הרומה שנותרו במחנה- ביניהם נשים, ילדים, מבוגרים וחולים. תאריך זה נקבע כיום הזיכרון לרצח העם של בני הרומה. בסך הכל, כ-21,000 בני רומה מתו באושוויץ.

באזורי הכיבוש הגרמני, מצבם של בני הרומה היה שונה ממדינה למדינה. היו מדינות שמהן שלחו השלטונות הגרמניים את בני הרומה לעבודות כפייה בגרמניה או לפולין, שם עבדו בעבודות כפייה או נרצחו. בברית המועצות נרצחו ביריות בני רומה ע"י האיידנצגרופן. בסרביה נרצחו גברים בני רומה ביריות במבצע שנערך ב-1941-1942. בקרואטיה הושמדה כמעט כל אוכלוסיית בני הרומה במדינה ע"י השלטון הקרואטי. ברומניה גירשו השלטונות את הצוענים למחנות בטרנסניסטריה. במדינות אחרות סבלו מאפליה, אך לא נרצחו באופן שיטתי.

- **השנאה לבני הרומה הייתה שונה מזאת שהופנתה כלפי היהודים. בני הרומה אמנם נרדפו על רקע גזעי ובטענה שלא התאימו לחברה הגרמנית, אך הם לא סומנו בתור האויבים העיקריים של גרמניה הנאצית כמו היהודים. אם כן, מדוע לדעתכם גרמניה הנאצית מבצעת בהם רצח עם נרחב כל כך? מדוע נרצחים בני רומה שחיים מחוץ לגרמניה? מדוע היא משקיעה בשינועם מרחבי אירופה לאושוויץ?**

6. הצוענים אחרי המלחמה

לאחר המלחמה, הצוענים ממשיכים לסבול מאפליה ברחבי אירופה. אותן דעות קדומות מהן סבלו מובילות לאפליה גם לאחר המלחמה. בתי המשפט בגרמניה קבעו כי הצעדים שנקטו כלי בני הרומה עד שנת 1943 היו חוקיים וננקטו נגד אזרחים שביצעו עבירות פליליות ולא על רקע גזעי. והם לא הוכרו כנפגעי הנאצים, וכך נשללו הכרה ופיצויים גם ממי שנרדפו ללא כל הרשעה ספציפית. רק בשנת 1965 הכירה גרמניה בכך שגם הרדיפה שהתרחשה לפני 1943 הייתה על רקע גזעי, ובשנת 1982 גרמניה הכירה בבני הרומה כנפגעי הנאצים וברצח העם שעברו. עד היום לא ניתן לערוך מפקד של מספר הצוענים החיים במדינות אירופה השונות, כיוון שחלק גדול מהצוענים שהחליטו להתאזרח מסרבים להזדהות כצוענים מתוך החשש שיופלו לרעה.

בשנת 2012 נחנכה בברלין האנדרטה לזכר בני הרומה קורבנות הנאצים, שתוכננה ע"י האמן הישראלי דני קרוון.

- **מה דעתכם על כך שאמן ישראלי הוא זה שתכנן את האנדרטה?**

7. סיכום:

רצח העם הצועני היה ניסיון למחוק את העם הצועני ואת התרבות הצוענית. במשך שנים המשיכו בני הרומה לסבול מאפליה ולא זכו להכרה, ועד היום הם סובלים מדעות קדומות ומאפליה.

- האם הכרתם את סיפור רצח העם של בני הרומה?
- מדוע לדעתכם סיפורם של בני הרומה מוכר פחות מרצח העם היהודי?
- מה תפקידנו, כעם שעבר בעצמו רצח עם ע"י גרמניה הנאצית, כלפי סיפורם של בני הרומה?

נספחים – כרטיסיות תמונות וסרטונים :

א. צוענים שחיו בפאתי ברלין ב-1932, שנה לפני עלייתו של היטלר לשלטון.

ב. חייהם של הצוענים התאפיינו בשירה ובריקודים. זאגר, יוגוסלביה. צולם לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

- מה מופיע בסרטונים?
- הסתכלו על ההתרחשויות בסרטונים, על המקומות בהם צולמו ועל התאריכים בהם צולמו (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה/סרטון.

אווה יוסטין מבצעת בדיקות גזעיות בבני רומה. ארהרדט עברה עם ד"ר רוברט ריטר, שחקר באופן גזעי את בני הרומה בגרמניה. ריטר הוביל צוות שרצה לחקור השפעות גזעיות על התנהגויות שונות כמו פשיעה, ולסווג את האוכלוסייה הצוענית כ"צוענים טהורים" (סינטי) וכ"צוענים למחצה" (רומה).

- מה מופיע בתמונות?
- הסתכלו על ההתרחשויות בתמונות, על המקום בו צולמו ועל התאריך בו צולמו (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונות.

קרל הייליג, סינטי גרמני, חבר בלשכת תיאטרון הרייך. מאוחר יותר נפל קורבן
לרצח העם של הרומה והסינטי.

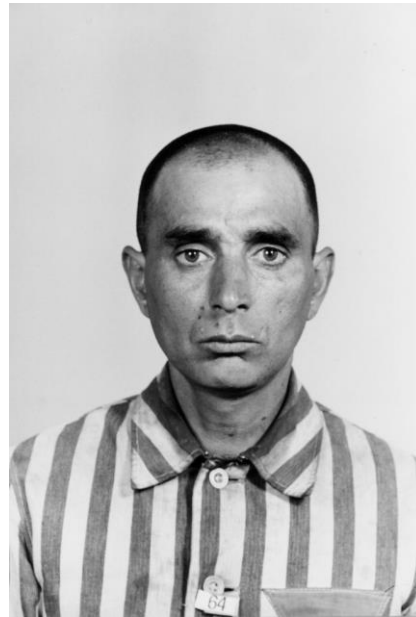
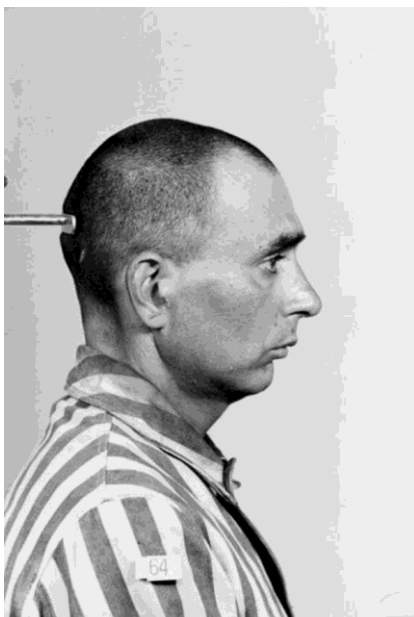
- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

בני רומה בעיר רארבנסבורג. בערים רבות בגרמניה גורשו הצוענים לשולי העיר, שם שוכנו במחנות מגודרים ושמורים.

- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

תצלום זהות של אסיר סינטי שנשלח ככל הנראה למחנות הריכוז דכאו או
זקסנהאוזן שבגרמניה ביוני 1938 (ללא שם).

- מה מופיע בתמונות?
- הסתכלו על ההתרחסות בתמונות, על המקום בו צולמו ועל התאריך בו צולמו (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונות.

במאי 1940 הנאצים גירשו כ- 2500 סינטי ורומא ממערב גרמניה למחנות עבודה וגטאות בפולין.

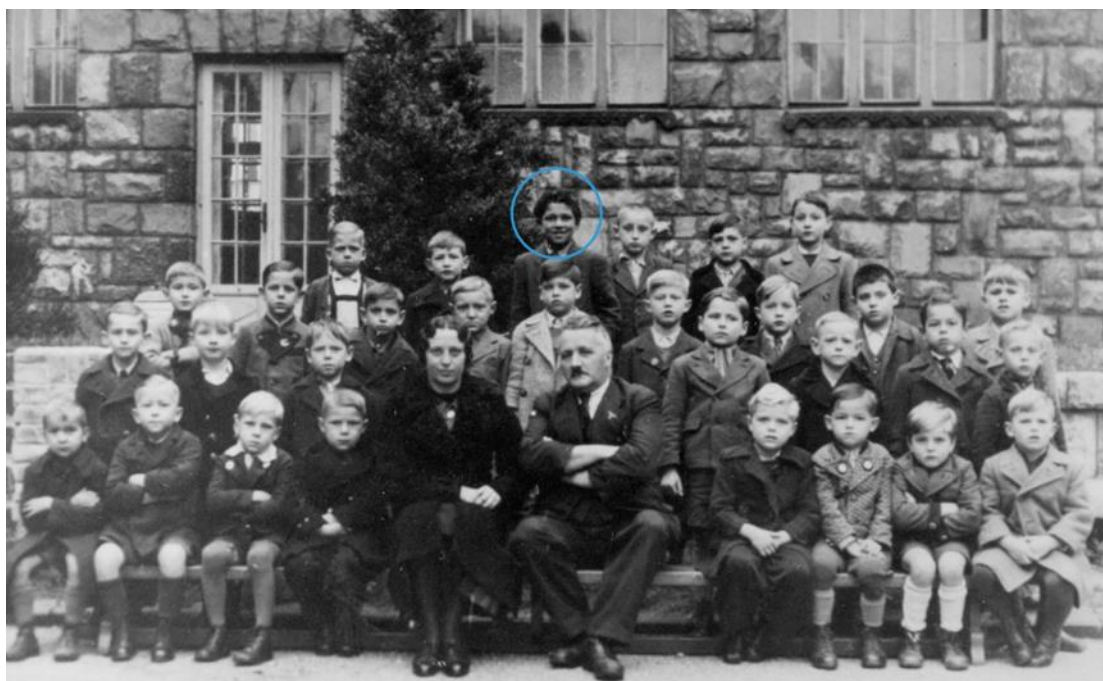
- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

זינדרס סרבי, המשרת את "ממשלת הבובות הסרבית", מלווה קבוצת בני רומה
אל מותם. יוגוסלביה, 1941-1943.

- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחסות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

קרל סטויקה (ילד צוענל) בבית הספר היסודי בווינה, זמן קצר לפני גירוש
למחנה השמדה אושוויץ.

- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

ילדים צוענים באושוויץ, מנגלה ביצע בהם ניסויים אכזרים טרם שליחתם לתאי הגזים, פברואר 1943.

- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

בני רומה שובתים רעב במחנה הריכוז לשעבר דכאו, במחאה על הכרה ברצח
העם שעברו. תחילת שנות ה-80.

- מה מופיע בתמונה?
- הסתכלו על ההתרחשויות בתמונה, על המקום בו צולמה ועל התאריך בו צולמה (אם יש) - נסו להסיק דבר אחד שניתן להבין על סיפורם של בני הרומה.
- בחרו שאלה אחת שעולה לכם על בני הרומה ועל רדיפתם מהתמונה.

שיעור 4: עדי יהוה ("תלמידי המקרא")

מטרות:

1. היכרות עם סיפור רדיפתם של עדי יהוה תחת המשטר הנאצי
2. שיח על מרחב הבחירה תחת משטר דכאני
3. היכרות עם אופני התנגדות לנאציזם כפי שבאו לידי ביטוי בקרב עדי יהוה

מבנה השיעור:

1. מיהם עדי יהוה?
2. עליית הנאצים לשלטון
3. רדיפת עדי יהוה בגרמניה הנאצית
4. עדי יהוה במחנות הריכוז
5. תגובות לרדיפה
6. סיכום

הסבר למורה:

שיעור זה עוסק בעדי יהוה וברדיפתם תחת המשטר הנאצי. השיעור מתמקד בעיקר בשנות השלושים ואילך, והרקע שניתן על עדי יהוה הוא בסיסי ונועד עבור הבנת ההקשר של רדיפתם, ושל תגובתם לרדיפה. במהלך השיעור נעשה שימוש בקטע קצר מהסרט "אמיצה כאריה".

1. מיהם עדי יהוה?

עדי יהוה היא קבוצה דתית שקמה בפיטסברג שבארצות הברית בסוף המאה ה-19, ונקראה תחילה "חוקרי מקרא" או "תלמידי מקרא", וכך גם כונו ע"י הרשויות הגרמניות לפני השלטון הנאצי ובמהלכו.

"חוקרי המקרא" שמו לב, כי הכנסיות מלמדות על פי מסורות אדם ולא על פי המקרא (התנ"ך והברית החדשה). במסגרת זו הם השוו בין מה שלימדו הכנסיות, לבין מה שמלמד המקרא, ואת מסקנותיהם העלו על הכתב ופרסמו בציבור. כתוצאה מאותה שיטת מחקר, הם דחו את הדוקטרינה ואת המסורת הנוצרית לטובת המסר המקראי. קבוצה זו נבדלת מהנצרות ודוחה חלק מן האמונה הנוצרית וממנהגיה. הקבוצה קראה לעצמה 'תלמידי המקרא' או 'תלמידי המקרא הבינלאומי', כיוון שחברי הקבוצה באים מכל הרקעים והעמים.

החל מ-1935 הם מכנים את עצמם בשם עדי יהוה וכבר לא נקראים תלמידי המקרא, אך הרשויות בגרמניה המשיכו לכוון אותם בשם "תלמידי המקרא".

עדי יהוה הוא ארגון בינלאומי המורכב מבני עמים שונים ברחבי העולם, שמשתייכים לאגודה בינלאומית. מתוכם חיו בגרמניה בתחילת שנות ה-30 25,000-30,000 עדי יהוה מתוך אוכלוסייה של כ-65 מליון - קבוצה קטנה מאוד באוכלוסייה.

עוד לפני עליית הנאצים לשלטון נתקלה קבוצה זו בהתנגדות מצד גורמי דת נוצריים שונים, אך היא יכלה להתקיים ולקיים פעילות דתית הודות לחופש הדת שהעניקה החוקה הגרמנית.

עיקרי אמונתם של עדי יהוה מאפשרים להבין את המניעים לרדיפתם ואת התנהלות קבוצה זו מול הנאצים. עדי יהוה מאמינים כי כל בני האדם נבראו שווים - מה שעומד בניגוד גמור לאידאולוגיה הנאצית. בנוסף, מתוקף אמונתם הניטרלית מבחינה פוליטית וצבאית, הם לא משתתפים במלחמות ובסכסוכים על רקע לאומי, גזעי וכו', ומסרבים להשתמש בכל צורה של אלימות או הפעלת כוח פיזי.

על פי תפיסתם של הנאצים עדי יהוה הם גרמנים "ארים", ששומרים על נייטרליות פוליטית ועל כן הם אינם יריבים פוליטיים של המפלגה הנאצית. אם כן, מדוע המפלגה הנאצית רודפת את עדי יהוה?

2. עליית הנאצים לשלטון - סרטון

ההתנגשות בין המשטר הנאצי לעדי יהוה נבעה בשל ההתנגדות שלהם לאידאולוגיה הגזעית הנאצית שעמדה בסתירה לעיקרי אמונתם. הנאצים ראו בעדי יהוה בגרמניה אזרחים גרמנים ארים לכל דבר ועניין, והיה מצופה מהם לתמוך במשטר הנאצי ובמטרותיו. משסירבו להמיר את אמונתם הדתית בנאציזם, הם העמידו את חירותם בסכנה מיידית. הנאצים רדפו את עדי יהוה בחומרה בגרמניה באזורי הכיבוש לאורך כל שנות שלטון הרייך.

כעת נצפה בעדותה של סימון ליבסטר מתוך הסרט התיעודי "אמיצה כאריה". בעדותה מספרת סימון כיצד בתור נערה בתקופת גרמניה הנאצית סירבה להתפשר על עמדתה הדתית.

https://drive.google.com/file/d/1ngBkLDRNrFHxzVQEMxWs-kjiQ_rr50U/view?usp=sharing

צופים בסרט עד דקה 30: 02.

- **למה בית הספר מתייחס בחומרה כזאת למחווה סמלית?** (הערה למורה: כיוון שכל היבטי החיים בגרמניה נשלטים על ידי הממשלה הנאצית, ובתי הספר, התלמידים, עברו אינדוקטרינציה שכללה נאמנות יוקדת לפיהרר, כל הריטואל הנאצי בבתי הספר היה חובה, וכל סירוב ביטא חוסר נאמנות והעמיד גם את הקטינים בסכנה)

ממשיכים לצפות עד 05: 40 ("אתן לך עוד חמש דקות").

כיצד סימון צריכה לפעול?

משימה - מתחלקים לשתי קבוצות. כל קבוצה צריכה לכתוב כמה שיותר טיעונים - אחת בעד הצדעתה של סימון לתמונת הפיהרר, ואחת בעד סירובה לעשות כן. כל קבוצה מציגה את הטענות שכתבה, הקבוצה שכתבה את המספר הגבוה ביותר של טיעונים מנצחת.

דיון:

- **איזה מחיר היא עשויה לשלם אם תבחר בכל אחת מהאפשרויות?**
- **האם היו לה אפשרויות נוספות בהן יכולה הייתה לפעול?**
- **כיצד לדעתכם היא תבחר לפעול?**

צופים עד סוף הקטע.

- **מדוע לדעתכם סימון בחרה לפעול כך?**
- **מה ניתן ללמוד מהקטע על עדי יהוה ועל אמונתם?**

• מתוך הצפייה בקטע, מדוע לדעתכם המשטר הנאצי רודף את עדי יהוה?

• מה ניתן להבין מהקטע על היחסים בין המשטר הנאצי ובין עדי יהוה?

3. רדיפת עדי יהוה בגרמניה הנאצית

כבר ב-1933 החלו להירדף עדי יהוה ע"י המשטר הנאצי. עיקר רדיפתם הייתה בשל סירובם להשתתף בבחירות, להצטרף למפלגה הנאצית, להצדיע במועל יד ולשלוח את ילדיהם לתנועות הנוער הנאציות.

• מדוע, לפי עיקרי אמונתם ולפי הסרטון, הם מסרבים לעשות את הדברים הללו?

תחת "הצו להגנת העם והמדינה", ששלל זכויות יסוד רבות וביטל למעשה את חוקת ויימאר, הוטלו מגבלות רבות על עדי יהוה - ספרות של עדי יהוה הוחרמה והחזקתה נאסרה, בשריפת הספרים בשנת 1933 נשרפו גם ספרות מקראית וספרי מקרא של עדי יהוה, והתכנסויותיהם נאסרו.

עדי יהוה נרדפו גם כלכלית - הם נאלצו לעזוב את משרותיהם במגזר הציבורי ולאחר מכן גם במגזר הפרטי, הוחרמו מהם נכסיהם הכלכליים ונשללו מהם זכויות כלכליות שונות. תהליכים אלו גרמו לאבטלה ועוני בקרב עדי יהוה.

צעדים ננקטו גם כלפי ילדיהם של עדי יהוה - הם הופרדו לעתים מהוריהם ונשלחו למוסדות לנוער מתקן או לבתים נאציים כיוון שהוריהם סירבו לחנך אותם ברוח הנאציזם. טענת המשטר הייתה כי החינוך שהוריהם מעניקים להם פוגע בהם, מוביל לאפלייתם וגורם להם להתנהג בצורה לא מוסרית.

4. עדי יהוה במחנות הריכוז

החל משנת 1933 עדי יהוה נעצרו ונשלחו למעצרים ולמחנות ריכוז. לאורך כל שנות השלטון הנאצי, כמחצית מ-20,000 העדים שנותרו פעילים נידונו לתקופת כלשהי של מאסר בכלא או במחנות הריכוז. במחנות סומנו עדי יהוה במשולש סגול.

עד פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939, נעצרו כ-6,000 עדים גרמנים. לאחר פרוץ המלחמה נעצרו ונשלחו למחנות עדי יהוה גם מהשטחים שנכבשו ע"י גרמניה. בסך הכל, נשלחו למחנות הריכוז כ-3,000 עדי יהוה.

לפי ההערכות, כ-1,000 עדים גרמנים וכ-400 עדים שאינם גרמנים מתו במחנות ובבתי הכלא. בנוסף, לפחות 273 עדים נידונו למוות ע"י בית משפט צבאי בשל סירובם לשרת בצבא.

לעדים ניתנה אפשרות לחתום על תצהיר ויתור על אמונתם, אשר בתמורה לו יכלו להשתחרר ולהינצל מרדיפת המשטר. למרות האפשרות להציל את עצמם, רק מעטים מהם חתמו על התצהיר. מרבית עדי יהוה נשארו נאמנים לאמונתם הדתית גם במחיר של רדיפה, כליאה ואף מוות. התפשרות מצדם - נטישת האמונה וחבירה למטרות המשטר הנאצי, הייתה בין רגע משנה את עמדתם מקורבנות למשתפי פעולה. ידיעה זו מנעה מהם להתפשר על אמונתם.

• בניגוד לקבוצות אחרות, שנרדפו על רקע דברים שלא ניתנים לשינוי או שנתפסו כך ע"י הנאצים (גזע, מצב פיזי, וכ'), עדי יהוה יכלו לוותר על אמונתם הדתית ולהציל עצמם מאימת המשטר הנאצי. למה, אם כן, הם בחרו לדבוק באמונתם?

- ניתן לראות כי מספר העדים שנאסרו במהלך השנים גבוה מאוד. ניתן לראות גם שמרבית עדי יהוה המשיכו להיות פעילים חרף רדיפתם. לפיכך ניתן להבין שלא מדובר ביחיד סגולה שהעזו לעמוד מול המשטר הנאצי, אלא במגמה גורפת ושעדי יהוה עשו זאת כקבוצה. **מה לדעתכם איפשר למספר גבוה כל כך של עדים להתנגד למשטר הנאצי ולדבוק באמונתם הדתית?** (יש לציין שהיו קורבנות נוספים רבים מכל קבוצה שהיא, שדבקו גם הם בעקרונותיהם במחיר חייהם, עדי יהוה עשו זאת כקבוצה).

למרות היותם גרמנים "ארים", עדי יהוה סבלו מהתנאים הקשים במחנות ככל האסירים - קור, מחלות, רעב ועבודות כפיה.

עפ"י פקודה, במחנות הריכוז בודדו את עדי יהוה זה מזה כדי להחליש את התנגדותם וכדי למנוע מהם להפיץ את תורתם. למרות זאת, פעילותם הדתית המשיכה להתקיים במחנות באופן מחתרתי.

חלק מעדי יהוה סירבו לשתף פעולה עם הסממנים הצבאיים בשגרת המחנה (כמו מפקדים, למשל), וגם אסירים סירבו להתגייס לצבא. יחד עם זאת, עדי יהוה נחשבו לאסירים "נוחים" יחסית - בשל אמונתם הם לא ניסו לברוח ולא ניסו להתעמת באופן פיזי עם שומריהם. לכן נעשה בהם שימוש לתפקידים כמו עבודות בבתי הסגל הגרמני במחנות, והם קיבלו אישורי יציאה מהמחנה ללא ליווי לצורך עבודות שונות.

5. תגובה לרדיפה

כפי שניתן לראות, מרביתם של עדי יהוה לא נכנעו ללחצים שהפעיל עליהם המשטר ולא נטשו את אמונתם, למרות המחיר הכבד ששילמו. אמונתם הדתית שהביאה עליהם את רדיפתם, הביאה אותם גם לפעול נגד הנאצים ולסייע לאסירים אחרים במחנות. לאורך כל שנות השלטון הנאצי הפיצו עדי יהוה מסמכים שונים ובהם מידע על מעשי הנאצים ועל המתרחש במחנות הריכוז. על פי עדויות שונות ניתן לראות כי עדי יהוה סייעו לא פעם לאסירים מקבוצות שונות ומלאומים שונים. 19 מהם הוכרו כחסידי אומות עולם.

- עצם הבחירה להמשיך ולהיות פעילים סיכנה את חייהם של עדי יהוה - למה הם בוחרים גם בהפצת מידע שמסכנת את חייהם עוד יותר?**
- האם בעיניכם גם הסיוע לאסירים שהשתייכו לקבוצות אחרות הוא סוג של התנגדות למשטר? מדוע?**
- ניתן לראות כי גם תגובתם של עדי יהוה לרדיפתם לא הייתה אלימה. בהתחשב ביחס למשטר הנאצי ובגודלה הקטן של הקבוצה ביחס לאוכלוסיה - מדוע לדעתכם קבוצה זו נרדפה באופן כפייתי משלב כה מוקדם?**

6. סיכום:

עדי יהוה היא קבוצה קטנה שהייתה מהראשונות לסבול מעלייתה של המפלגה הנאצית לשלטון. בניגוד לקבוצות אחרות, ניתנה לחבריה הזדמנות להינצל מרדיפתם על ידי המשטר. למרות זאת, מרבית חבריה בחרו לשלם את המחיר הכבד של דבקות באמונתם הדתית, וסייעו גם לקורבנות האחרים של המשטר הנאצי.

- משימת רפלקציה - רשמו דבר אחד שהבנתם על החיים תחת המשטר הנאצי מסיפורם של עדי יהוה.**

שיעור 5: סיכום - הקורבנות הלא יהודים של הנאצים

מטרות:

1. סיכום הלמידה לאורך הערכה
2. היכרות עם סיפורן של קבוצות שלא נלמדו במסגרת הערכה
3. שיח על זיכרון השואה בישראל

מבנה:

1. פתיחה
2. עבודה בקבוצות - השוואה בין מקרי רדיפה של קבוצות שונות
3. דיון בכיתה
4. זיכרון השואה בישראל
5. סיכום

נספחים:

תקצירים של רדיפת מתנגדי משטר, א-סוציאליים, צוענים, עדי יהוה, הומוסקסואלים, בעלי מוגבלויות, אפרו-גרמנים

מהלך:

1. פתיחה - במהלך הערכה למדנו על קבוצות שונות שנרדפו על ידי המשטר הנאצי. כל קבוצה נרדפה ע"י המשטר באופן מעט שונה, שהושפע בין השאר מהמניעים לרדיפתה ומאופייה של הקבוצה. כדי להבין את ההבדלים בין רדיפתן של הקבוצות השונות, וגם את המכנים המשותפים ואת הקו המחבר ביניהן, נערוך השוואה בין הקבוצות השונות.
2. מתחלקים ל-4 קבוצות קטנות. כל קבוצה קוראת תקציר על רדיפתן של שתי קבוצות (ניתן לקרוא גם על קבוצות שלא נלמדו במסגרת הערכה. הזו וגם על אלו שכן). ועורכת השוואה בעזרת הכרטיסייה.

- מדוע נרדפה כל אחת מהקבוצות?
- כיצד נרדפה כל אחת מהקבוצות?
- מצאו הבדל אחד בין סיפורי שתי הקבוצות.
- מצאו מכנה משותף אחד בין סיפורי שתי הקבוצות.

3. אוספים את התשובות על הלוח.

שאלות לדיון:

• באילו הבדלים הבחנתם? מה אפשר ללמוד מהיחס השונה שניתן לכל קבוצה?

• באילו מכנים משותפים הבחנתם? מה ניתן ללמוד מכך על יחס המשטר הגרמני למיעוטים במדינה ולאזרחיו בכלל?

• איך התאפשרה רדיפה של קבוצות רבות כל כך על ידי המשטר?

• כיצד לדעתכם השפיעה רדיפה זו על החברה הגרמנית בכללותה?

4. זיכרון השואה בישראל -

קוראים את מה שכתב שמעון ויזנטל על הקורבנות הצוענים של הנאצים. ויזנטל היה ניצול שואה שהקדיש את חייו לאיסוף מידע על פושעי מלחמה נאצים והבאתם לדין.

"יש יהודים ששכחו שהם ניצולי אסון שפקד גם עם אחר בהיקף נרחב כמעט באותה המידה, עם שעד היום הם נוטים לראותו מתוך דעה קדומה – הצוענים. העולם כולו יודע על רצח שישה מיליוני יהודים, העולם כולו מדבר על הטרגדיה של העם היהודי אבל איש כמעט אינו יודע שלפי הערכות, כחצי מיליון צוענים הושמדו גם הם. הנאצים היו משמידים בגז שישה מיליוני צוענים בלי כל קושי, אילו רק היו צוענים כה רבים. באסון שניחת עליהם היה מצב הצוענים זהה למצבם של היהודים. [...] אשר לי, רק בשנות השישים המוקדמות התחלתי להתעניין ביתר עומק בטרגדיה של הצוענים. הייתי עצור עם צוענים במחנות שונים ולכן ידעתי על גורלם, אבל בתחילה, באופן טבעי, גורל העם שלי העסיק אותי יותר. רק לאחר זמן התחלתי לעסוק באופן יזום באיסוף מסמכים של הרייך השלישי שנגעו לצוענים.

... אך למרבה הצער, אין שום ספק שאנו היהודים, ובכלל זה ניצולי שואה יהודים, לא הפגנו כלפי הצוענים את ההבנה או האהדה שהם זכאים להן כאחים לצרה. [...] במשך עשרות שנים לא היה כל זכר לצוענים בנאומים שנישאו במחנות הריכוז או בטקסים לציון המלחמה; רק לאחר זמן הוקדשו להם משפטים ספורים. [...] ובכל זאת, יש לנו כל כך הרבה חוויות משותפות: הסינטי והרומה, כמונו, מפוזרים בין העמים האחרים, כמונו הם מוקפים באלפי דעות קדומות מושרשות היטב, וכמונו, הקץ לסבלם עדיין לא בא. אושוויץ חקוקה בהיסטוריה שלהם בדיוק כפי שהיא צרובה בשלנו. פרשנויות מודרניות למושג "אומה/עם" מפרטות "גורל משותף" כאחד התבחינים המהותיים ביותר. במובן זה אני מרגיש קשר עם כל צועני שעבר את זוועות אושוויץ."

• על אילו קווי דמיון בין הצוענים והיהודים מצביע ויזנטל?

• איזו ביקורת הוא מביע בקטע?

• כניצול שואה, שמעון ויזנטל מתאר תחושה של שותפות גורל עם הצוענים. האם לדעתכם שותפות גורל זו עם קורבנות אחרים של הנאצים שייכת לעם היהודי בכלל, או רק לניצולי שואה שעברו בעצמם דברים דומים?

• האם העיסוק שלנו כישראלים בנושא הקורבנות הלא-יהודים צריך להיראות אחרת משאר העולם? האם יש לנו תפקיד שונה משל שאר העמים ביחס להנצחתם?

5. סיכום - חוזרים ליר"ל (יודע, רוצה לדעת, למדתי) שכתבו התלמידים במחברת בפתיחת הערכה. מוסיפים את החלק האחרון - מה למדתי על רדיפת הקורבנות הלא-יהודים של הנאצים. משתפים בכיתה.

נספחים:

א-סוציאליים

המונח "א-סוציאליים" הוא מונח רחב שתיאר אנשים שלא הצליחו לקיים אורח חיים "רגיל" ולהשתלב בצורה תקינה בחברה. הגדרה זו הייתה רחבה ומעורפלת, וכללה תחתיה מגוון של אנשים שאורח חייהם חרג מן המקובל ומן הראוי בעיני המשטר הנאצי. קבוצת הא-סוציאליים הייתה קבוצה מלאכותית, שחבריה מעולם לא בחרו להגדיר את עצמם כחלק ממנה. תווית זו הוצמדה אליהם על ידי השלטון, בניסיון לייצר חברה "ארית" ממנה ניסו לדחוק את מי שלא התאימו לאידיאל החברתי הנאצי, ולא היו יצרניים מספיק עבור המדינה. מונח זה היה בשימוש עוד לפני 1933, ועליית הנאצים לשלטון החמירה את מצבם של מי שסווגו ככאלה.

הרעיון שהוביל לסיווגים של הא-סוציאליים ולרדיפתם הוא ה-"Volksgemeinschaft" - "קהילת העם" או "שותפות העם". רעיון זה כפי שנתפס בגרמניה הנאצית היה ליצור חברה אידיאלית מהבחינה החברתית והגזעית, המורכבת מקבוצה של אנשים שזוהו כ"טהורים" ו"נאמנים" לפי הקריטריונים ה"אריים" של המשטר הנאצי. את אותם א-סוציאליים, שלא עלו בקנה אחד עם החזון הנאצי של "קהילת העם", היה צורך לדחוק מן החברה באופן פעיל. המפלגה הנאצית לא ראתה את עיקר תפקידה בתור דאגה לרווחת הפרט, אלא חיזוקה של אותה "קהילה לאומית".

הראשונים להידרף כא-סוציאליים היו הקבצנים והמובטלים. הם נכנסו תחת הקטגוריה "משתמטים מעבודה" והוצגו כמטרד לציבור. גם פושעים מסוימים, בעיקר מתחום עבירות הרכוש, סווגו לעתים כא-סוציאליים. בשנת 1938 ערכה המשטרה מבצע במסגרתו תפסה כ-8,000 "משתמטים מעבודה", ונשלחו למחנות ריכוז או למעצר. יחד איתם נעצרו כמה אלפי יהודים שסווגו עקב עבירות קלות כ"א-סוציאליים".

במחנות הריכוז, האסירים הא-סוציאליים סומנו בטלוי שחור. חלק מהקבוצות אחרות שנכלאו במחנות היו מכנים משותפים על רקע חברתי, פוליטי או תרבותי שאיפשר להם להתאגד במידת מה, לכרות ביניהם בריתות ולסייע לחברי הקבוצה בדרכים שונות. זאת בניגוד לא-סוציאליים, שהיו אסופה של אנשים משולי החברה ללא מרכיבי זהות משותפים.

עם פרוץ המלחמה החמיר היחס לא-סוציאליים. גרמנים שאינם כשירים לגיוס לצבא הפכו ליעד רדיפה, ועצם כליאתם בבתי הסוהר נחשבה לבזבז כסף ולתקלה שיש לתקנה. ניתן היה לראות החמרה בענישת א-סוציאליים בבתי הדין ועלייה בפסקי דין מוות. בשנת 1942 הוחלט להעביר את כל הא-סוציאליים מבתי הכלא למחנות הריכוז, מה שהביא לעלייה בתמותתם.

בנוסף למי שסווגו כנטל או כסכנה לחברה אשר נגדם הופעלה מדיניות מוגדרת, הנאצים השתמשו בכותרת "א-סוציאליים" זו כדי לרדוף תופעות שונות שנתפסו בעיניהם כפסולות - כמו זנות וסירסור, נשים לסביות, ובכלל - מי שלא מצא חן בעיני המשטר.

גם לאחר המלחמה דבקו בתווית זו דעות קדומות שהקשו על נפגעי המשטר ה"א-סוציאליים" להתאגד ולהילחם עבור הכרה ופיצוי. מדובר היה באנשים שלעתים קרובות היו גם כן בשולי החברה ו/או במעמד כלכלי נמוך, מה שהקשה עליהם להיאבק עבור תיקון. תחת הגדרה זו נכנסו גם אנשים שבהחלט יכלו להשתלב בחברה, והדבר נמנע מהם עקב סיווגם כא-סוציאליים. דבר נוסף שהיווה קושי בקבלת הכרה היה הגדרתם של קורבנות הנאצים. מכיוון שהגדרתם של הא-סוציאליים הייתה מעורפלת ורחבה, הם לא זכו להכרה כקבוצה בפני עצמה שנפגעה בידי המשטר הנאצי. רק בשנים האחרונות זכתה קבוצת הא-סוציאליים להכרה כקבוצה שנפגעה. הא-סוציאליים הוכרו כקורבנות גם על רקע גזעי, כיוון שהתכוונות שיוחסו להם נחשבו תורשתיות ומולדות לכאורה.

צוענים (בני הרומה)

הצוענים הם עם נוודים שמקורו בצפון הודו. הצוענים מורכבים משבטים ואומות שונות, שהעיקריות מביניהן הן הרומה והסינטי. לאורך השנים שמרו הצוענים על שפתם ועל תרבותם המסורתית. הם עסקו באופן מסורתי במלאכות שונות, וחלקם עסקו גם באמנויות הבמה. מתחילת המאה ה-20 חלה ירידה במספר הצוענים שחיו חיי נוודות, ומרביתם עברו לחיות ביישובי קבע. מאז הגעתם לאירופה סבלו הצוענים מאפליה ומדעות קדומות בגלל אורח חייהם הנוודי ושונותם התרבותית, וכבר בשנת 1899 הקימה המשטרה בגרמניה את המשרד לענייני צוענים במינכן, כדי לתאם את הפעולות המשטרתיות נגד הצוענים.

עם עליית הנאצים לשלטון, החמיר מצבם של הצוענים בגרמניה. הצוענים סווגו כא-סוציאליים (הגדרת המשטר למי שאורח חייהם לא מתאים לחברה הגרמנית הנאצית). הנאצים סברו כי אורח החיים הצועני הוא גזעי וביולוגי, ולפיכך לא ניתן לשינוי. כדי להוכיח זאת "מדעית", מונה למשימה הפסיכיאטר רוברט ריטר. ריטר טען שהסינטי הם ארים במקור, משום שהגיעו מהודו (המונח "הגזע הארי" תיאר במקור גזע קדום שפלש מהודו לאירופה) ואותם רצה להמשיך לחקור ולהעניק להם זכויות מסוימות, כמו חופש תנועה מוגבל. לטענתו, בניגוד לסינטי בני הרומה הם בני תערוכת. אותם הציע לכלוא ולעקר בכפייה. בפועל, גורלם של הסינטי והרומה היה דומה.

בשנת 1933 חל עליהם החוק למניעת צאצאים עם מחלות תורשתיות. בינואר 1936 הורחבו חוקי נירנברג וחלו גם על הצוענים, שהוגדרו כגזע נחות. כמו כן, חלק עליהם החוק נגד "פושעים מקצועיים". בעקבות חוקים אלו, נשלחו צוענים רבים לעיקור וסירוס. זמן קצר לפני פתיחת המשחקים האולימפיים בברלין בקיץ 1936, הורתה המשטרה על מעצרים והעברתם של כל בני הרומה והסינטי בברלין אל מחנה מרצאן בפאתי העיר, שהוקם במיוחד עבור גירושם מהעיר. מחנות אזוריים כאלו הוקמו ברחבי גרמניה בשנים 1935-1938, והפכו בהמשך למחנות עבודה בכפייה. מחנות אלו היוו תשתית מקדימה לרצח העם הצועני - מהם יישלחו צוענים רבים למחנות הריכוז ולהשמדה. צוענים רבים נשלחו גם למחנות ריכוז בשנות השלושים תחת סיווגם כ"א-סוציאליים" או כעבריינים. הם סומנו בדרך כלל במשולש שחור, סימוןם של הא-סוציאליים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הסלימה רדיפתם של הצוענים בידי המשטר. במאי 1940 גורשו כ-2,500 בני רומה למחנות עבודה במחוז לובלין. התנאים במחנות העבודה היו קטלניים, ולא ידוע מה עלה בגורלם של מי ששרדו את המחנות - סביר שנשלחו אל מותם במחנות ההשמדה. בסתיו 1941, נשלחו 5,000 בני רומה מאוסטרית לגטו לודז'. הם שוכנו במתחם מבודד בתוך הגטו, שם סבלו מתנאי המחיה הקשים ורבים מהם מתו ממחלת הטיפוס. בתחילת שנת 1942 הוצאו להורג בני הרומה שנותרו בגטו באתר ההשמדה חלמנו.

לצד שליחת הצוענים למחנות ההשמדה, הצוענים בני הרומה והסינטי גורשו לאושוויץ בירקנאו החל מפברואר 1943 "למחנה משפחות הצוענים". כ-23 אלף צוענים שהו במחנה בתנאים תת אנושיים. מספרם הלך ופחת עקב רעב וניסויים רפואיים שבוצעו בהם. ב-2 לאוגוסט 1944 חוסל "מחנה הצוענים", וכ-3,000 הצוענים שנותרו במחנה נשלחו לתאי הגזים. חיסול "מחנה משפחות הצוענים" באושוויץ מביא לשיאו של רצח העם הצועני, ולמותם של כחצי מיליון צוענים סינטי ורומה תחת הרייך השלישי.

באזורי הכיבוש הגרמני, מצבם של בני הרומה השתנה ממדינה למדינה. במספר מדינות השלטונות הגרמניים שלחו את בני הרומה לעבודות כפייה או בגרמניה, או לעבודות כפייה או השמדה בפולין. במקומות אחרים נרצחו ע"י כוחות גרמניים, או ע"י השלטון המקומי. במדינות אחרות סבלו מאפליה, אך לא נרצחו באופן שיטתי.

לאחר המלחמה, הצוענים ממשיכים לסבול מאפליה ברחבי אירופה. אותן דעות קדומות מהן סבלו מובילות לאפליה גם לאחר המלחמה. תחילה הם לא הוכרו כנפגעי הנאצים, ורק בשנת 1982 גרמניה הכירה בבני הרומה כנפגעי הנאצים וברצח העם שעברו.

עדי יהוה

עדי יהוה היא קבוצה דתית שקמה בארצות הברית בסוף המאה ה-19, ונקראה תחילה "חוקרי מקרא" או "תלמידי מקרא", וכך גם כונו ע"י הרשויות הגרמניות לפני השלטון הנאצי ובמהלכו. קבוצה זו יצאה מהנצרות אך איננה חלק ממנה, ומתנגדת לחלק מהאמונה הנוצרית ולמנהגיה.

עדי יהוה הוא ארגון בינלאומי המורכב מבני עמים שונים ברחבי העולם, שמשתייכים לאגודה בינלאומית. מתוכם חיו בגרמניה בתחילת שנות ה-30 25,000-30,000 עדי יהוה מתוך אוכלוסייה של כ-65 מליון - קבוצה קטנה מאוד באוכלוסייה. עוד לפני עליית הנאצים לשלטון נתקלה קבוצה זו בהתנגדות מצד גורמי דת נוצריים שונים, אך היא יכלה להתקיים ולקיים פעילות דתית הודות לחופש הדת שהעניקה החוקה הגרמנית.

עדי יהוה מאמינים כי כל בני האדם נבראו שווים - מה שעומד בניגוד גמור לאידאולוגיה הנאצית. בשל אמונתם הניטרלית מבחינה פוליטית וצבאית, הם לא משתתפים במלחמות ובסכסוכים על רקע לאומי, גזעי וכו', ומסרבים להשתמש בכל צורה של אלימות או הפעלת כוח פיזי. כך שההתנגשות בין המשטר הנאצי לעדי יהוה הייתה מיידית ובלתי נמנעת.

כבר ב-1933 החלו להירדף עדי יהוה ע"י המשטר הנאצי. עיקר רדיפתם הייתה בשל סירובם להשתתף בבחירות, להצטרף למפלגה הנאצית, להצדיע במועל יד ולשלוח את ילדיהם לתנועות הנוער הנאציות. תחת "הצו להגנת העם והמדינה", ששלל זכויות יסוד רבות וביטל למעשה את חוקת ויימאר, הוטלו מגבלות רבות על עדי יהוה - ספרות של עדי יהוה הוחרמה והחזקתה נאסרה, ובשריפת הספרים בשנת 1933 נשרפה גם ספרותם המקראית, והתכנסויותיהם נאסרו.

עדי יהוה נרדפו גם כלכלית - הם נאלצו לעזוב את משרותיהם במגזר הציבורי ולאחר מכן גם במגזר הפרטי, הוחרמו מהם נכסיהם הכלכליים ונשללו מהם זכויות כלכליות שונות. תהליכים אלו גרמו לאבטלה ועוני בקרב עדי יהוה. צעדים ננקטו גם כלפי ילדיהם של עדי יהוה - הם הופרדו לעתים מהוריהם ונשלחו למוסדות לנוער מתקן או לבתי נאציים כיוון שהוריהם סירבו לחנך אותם ברוח הנאציזם.

החל משנת 1933 עדי יהוה נעצרו ונשלחו למעצרים ולמחנות ריכוז. לאורך כל שנות השלטון הנאצי, כמחצית מ-20,000 העדים שנותרו פעילים נידונו לתקופת כלשהי של מאסר בכלא או במחנות הריכוז. במחנות סומנו עדי יהוה במשולש סגול. לפי ההערכות, כ-1,400 מתו במחנות ובבתי הכלא, או נידונו למוות ע"י בית משפט צבאי בשל סירובם לשרת בצבא.

לעדים ניתנה אפשרות לחתום על תצהיר ויתור על אמונתם, אשר בתמורה לו יכלו להשתחרר ולהינצל מרדיפת המשטר. למרות האפשרות להציל את עצמם, רק מעטים מהם חתמו על התצהיר ונשארו נאמנים לדתם גם במחיר של רדיפה, כליאה ואף מוות.

עפ"י פקודה, במחנות הריכוז מבודדים את עדי יהוה כדי להחליש את התנגדותם וכדי למנוע מהם להפיץ את תורתם. חרף הנסיונות לבדד את העדים, פעילותם הדתית המשיכה להתקיים במחנות באופן מחתרתי. חלק מעדי יהוה סירבו לשתף פעולה עם הסמנים הצבאיים בשגרת המחנה, וגם כאסירים סירבו להתגייס לצבא. יחד עם זאת, עדי יהוה נחשבו לאסירים "נוחים" יחסית - בשל אמונתם הם לא ניסו לברוח ולא ניסו להתעמת באופן פיזי עם שומריהם. לכן נעשה בהם שימוש לתפקידים כמו עבודות בבתי הסגל הגרמני במחנות, והם קיבלו אישורי יציאה מהמחנה ללא ליווי לצורך עבודות שונות.

אמונתם הדתית שהביאה עליהם את רדיפתם, הביאה אותם גם לפעול נגד הנאצים ולסייע לאסירים אחרים במחנות. לאורך כל שנות השלטון הנאצי הפיצו עדי יהוה מסמכים שונים ובהם מידע על מעשי הנאצים ועל המתרחש במחנות הריכוז. על פי עדויות שונות ניתן לראות כי עדי יהוה סייעו לא פעם לאסירים מקבוצות שונות ומלאומים שונים. 19 מהם הוכרו כחסידי אומות עולם.

הומוסקסואלים

כבר ב-1871 נחקק בגרמניה סעיף 175 שאסר על קיום יחסים מיניים בין שני גברים. עד עליית הנאצים לשלטון, הסעיף נאכף באופן רופף.

תקופת רפוליקת ויימאר הביאה איתה תהפוכות פוליטיות ומחסור כלכלי, אך גם פריחה וחופש תרבותיים. מגמות של חופש ומתירנות הופיעו בחברה הגרמנית, ומין ומיניות הפכו למרכזיים בשיח הציבורי ובתרבות. המאבק להפיכת יחסים הומוסקסואליים לחוקיים צבר תאוצה וזכה לתמיכה ציבורית. באקלים חברתי ותרבותי זה, קהילות הומוסקסואליות נוצרו והתפתחו באופן חסר תקדים. להט"ב רבים בחרו להצהיר על עצמם ככאלה, ותרבות של ארגונים, עיתונות ומועדונים גאים שגשגה בברלין ובערים הגדולות. מציאות זו הפכה את ברלין למוקד משיכה להומוסקסואלים מרחבי העולם. יחד עם זאת, הייתה קיימת בחברה הגרמנית התנגדות לתרבות החופשית והמתירנית של רפובליקת ויימאר ולהומוסקסואלים - בין השאר של המפלגה הנאצית, שטרם עלתה אז לשלטון.

הנאצים ראו בתרבות של רפובליקת ויימאר תרבות מנוונת, והתנגדו לתרבות המינית המתירנית והחופשית של התקופה. לפי השקפת העולם הנאצית, ההומוסקסואלים הגרמנים הם "ארים" שנטייתם המינית פוגעת בחובתם לתרום לפיריון האומה הגרמנית. לכן, הנאצים הגדירו אותם כמי "שמזיקים לגוף האומה" וכתופעה שיש להילחם בה. עוד גרסו הנאצים, שהנטייה המינית של ההומוסקסואלים היא לא מולדת, אלא שמדובר בתופעה חברתית. ככזו, היא יכולה לגרום לכל אחד לשנות את נטייתו המינית. לפיכך, אפשר ורצוי "לחנך אותם מחדש" ולמנוע את התפשטות התופעה דרך עבודות פרך במחנות הריכוז.

הצעדים הראשונים שננקטו נגד הומוסקסואלים היו סגירה של עיתונים ומועדונים גאים. המכון לחקר המיניות של מגנוס הירשפלד נבזז ונסגר, ספריית המכון נשרפה באירוע שריפת הספרים בברלין. ברשימות המטופלים במכון שהוחרמו השתמשו הנאצים עבור "הרשימות הורדות" - רשימות שניהל הגסטפו של גברים שנחשדו בהומוסקסואליות. הנאצים תיקנו את סעיף 175, כך שיתייחס לכל סוג של מגע מיני (כולל נשיקות, חיבוקים, וכו'), ולא רק לקיום מוכח של יחסי מין. העונש על עבירה זו הוחמר - עד 10 שנות עבודות כפייה בכלא. בשנת 1936 הקים הימלר את "משרד הרייך המרכזי למלחמה בהומוסקסואליות והפללות", שהיה חלק מהמשטרה ועבד עם הגסטאפו. הנאצים השתמשו בשיטות שונות כדי לעצור גברים הומוסקסואלים. נערכו פשיטות על מקומות מפגש הומוסקסואליים, מה שייצר הרתעה ופחד. במהלך חקירות של גברים שנתפסו, הם נאלצו לחשוף גברים הומוסקסואלים נוספים. נעשה שימוש גם בהלשנות - מכרים ובני משפחה דיווחו על קרוביהם כי חשדו בהם. לאורך שנות השלטון הנאצי, נעצרו כ-100,000 אזרחים שנחשדו כהומוסקסואלים.

בין 5,000 ל-15,000 אזרחים נכלאו במחנות הריכוז הגרמנים באשמת הומוסקסואליות. אסירים אלו סומנו במשולש ורוד, והיו בין הקבוצות המושפלות ביותר במחנה הריכוז - הן ע"י הסוהרים והן ע"י אסירים אחרים, מהם סבלו לעתים קרובות מאלימות פיזית ומינית. אסירים הומוסקסואלים קיבלו את העבודות הקשות והתובעניות ביותר, הוכו והושפלו בפומבי, ולעתים נעשו בהם ניסויים רפואיים. אסירים אחרים במחנה נמנעו לעתים קרובות מיצירת קשר עם אסירים הומוסקסואלים. קשרים חברתיים בתוך מחנות הריכוז היו צורך הישרדותי של ממש, ודבר זה פגע בסיכויי ההישרדות של הומוסקסואלים במחנות עוד יותר.

עם תום המלחמה שוחררו כל אסירי מחנות הריכוז, אך ההומוסקסואלים המשיכו להיחשב כפורעי חוק בגרמניה. סעיף 175 המשיך להתקיים, כך שאסירים שריצו את עונשם בגללו נשארו בכלא גם כשתמה המלחמה והתחלף השלטון. עקב כך, הם לא הוכרו כנפגעי הנאצים ולא זכו לפיצויים מממשלת גרמניה. רישומים הפלילי נותרו ופגע בהם בהמשך חייהם. סעיף 175 נמחק מספר החוקים בשנת 1994. עם ביטול הסעיף, הכירה ממשלת גרמניה בהומוסקסואלים כקורבנות והחלה לפצותם. באיחור של כמעט חמישים שנה, הודיעה גרמניה על חנינה כללית להומואים שהורשעו בתקופת השלטון הנאצי, וביקשה את סליחתם. גם במישור החברתי שנות הרדיפה המשיכו להשפיע על הומוסקסואלים, שהמשיכו לחוות אפליה, קושי תעסוקתי ובושה.

חולים ובעלי מוגבלויות

בסוף המאה ה-19 קמה ונעשתה פופולרית התנועה המדעית "אאוגניקה" - שפירוש שמה ביוונית "לידה טובה" או "מוצא טוב". תנועה זו שמה לעצמה למטרה להשביח את האנושות מבחינה גנטית.

על פי תאוריית האאוגניקה, תחלואי החברה המודרנית - מחלות נפש ואף בעיות חברתיות שונות מקורן בגנטיקה ולא בהשפעות סביבתיות. האאוגנים שמו לעצמם למטרה לזהות את הגורמים התורשתיים שמובילים לבעיות אלו ופוגעים במין האנושי, למנוע את הפצתם של הגנים ש"פוגעים" באנושות ולעודד את הפצתם של גנים "בריאם". תומכי האאוגניקה סברו כי על המדינה לעודד ילודה בקרב משפחות "בריאות", ולצמצם את ילודתם של אנשים "נחותים" מבחינה גנטית. הם טענו שאם העם הגרמני לא ייצר יותר צאצאים "מתאימים", הוא יעמוד בפני הכחדה. הם טענו כי בעלי מוגבלויות מהווים נטל על החברה - הם אינם מביאים תועלת, ודורשים טיפול ומשאבים רבים ביחס לאזרח בריא. תנועה זו הלכה וצברה פופולריות, ובין תומכיה נכללו רופאים, חוקרים אקדמאיים ופקידי בריאות הציבור. בגרמניה זכה הרעיון לשם "הגיינה גזעית". רעיון זה היווה את הבסיס לתורת הגזע הנאצית.

אחד החוקים הראשונים שמחוקקים הנאצים עם עלייתם לשלטון, הוא "החוק למניעת צאצאים פגועים מבחינה תורשתית". מי שעקרו תחת החוק סבלו מטווח רחב של מחלות ומוגבלויות - מחלות נפש, אלכוהוליזם, פיגור שכלי, אפילפסיה, חירשות/עיוורון, דמנציה ועיוותים גופניים שונים. תחת החוק עוקרו גם אזרחים במצבים רפואיים קלים מאוד. בפועל אלפי אנשים בריאים נכנסו תחת קטגוריה זו, כיוון שסטו מהמודל ה"ארי".

בשנת 1939 החל מבצע אותנזיה ("המתת חסד"). במסגרת מבצע זה, נרצחו חולים ובעלי מוגבלויות אזרחי גרמניה - כשנתיים לפני תחילתה של השמדת יהודי אירופה. הקורבנות הראשונים של המבצע היו ילדים ותינוקות. בקיץ של אותה שנה ניתנה הוראה לאנשי הרפואה - רופאים ורופאות, אחיות ומיילדות, לדווח על ילדים ועל תינוקות שהראו סימנים של מוגבלות פיזית. רופאים עודדו הורים להכניס את ילדיהם למוסדות רפואיים ברחבי גרמניה ואוסטריה, שם למעשה נרצחו. רובם נרצחו באמצעות מנת יתר של תרופות, או הרעבה. במהרה התרחב המבצע לרצח של מבוגרים בעלי מוגבלויות, במסגרת מבצע שזכה לשם T-4. על מנת לרצוח את המבוגרים בעלי המוגבלויות, נבנו שישה אתרים לרצח בתאי גזים ברחבי גרמניה. צוות מיוחד, שכלל רופאים בעלי שם, נבחר למשימת איתור החולים. מטופלים שאותרו על ידם נלקחו לאחד מאתרי ההשמדה בגרמניה. תוך שעות מרגע הגעתם לאתרי ההשמדה הם נשלחו לתאי גזים ולאחר מכן נשלחו גופתם לשריפה. אפרם נשלח בכד למשפחות, יחד עם תעודת פטירה ומסמכים נוספים שמכילים סיבת מוות וחווית דעת פיקטיביות. למרות האמצעים שננקטו כדי לשמור על המבצע בסודיות, הדבר הפך במהרה לסוד גלוי ועורר התנגדות בציבור הגרמני. מחאות קמו בגרמניה נגד המבצע. בעקבות המחאות החליט היטלר לסיים את מבצע T-4.

אך סיומו של מבצע T-4 לא עצר את מבצע אותנזיה כולו. רצח הילדים נמשך כבעבר, ובחודש 1942 חודשו הרציחות גם של מבוגרים. באמצעות מנת יתר או זריקות רעל — שכבר שומשו בהצלחה ב"אותנזיה" לילדים — החל לפעול המבצע בשלב זה בצורה חשאית יותר במגוון מוסדות ברחבי הרייך. מבצע אותנזיה נמשך עד ימי המלחמה האחרונים. מספר הנרצחים המוערך במסגרת מבצע אותנזיה כולו עומד על כ-250,000 בני אדם. האותנזיה היא תכנית ההשמדה הראשונה של הנאצים, ונמשכה זמן יותר מכל השמדה אחרת.

במובנים רבים, תוכנית אותנזיה הייתה "החזרה הגנרלית" למדיניות הרצח של הפיתרון הסופי. המפלגה הנאצית הרחיבה את ההצדקה האידיאולוגית להשמדתם של אנשים על בסיס "ביולוגי" גם להשמדתם של יהודים וצוענים על רקע גזעי. בתכנונו של הפיתרון הסופי נעשה שימוש בשיטות ההשמדה ושריפת הגופות של מבצע אותנזיה ו-T-4, ואנשי צוות שלקחו חלק במבצע אותנזיה השתתפו גם בהשמדתם של יהודים במחנות. וכמו במבצע אותנזיה, כך גם מטרתו של הפיתרון הסופי הייתה ליצור חברה טהורה מבחינה גזעית.

אפרו-גרמנים

לאחר מלחמת העולם הראשונה בעקבות חוזה ורסאי, נכבש חבל הריין שבגרמניה ע"י בעלות הברית. מבין החיילים שהוצבו באזור, כ-5,000 חיילים הגיעו מהקולוניות הצרפתיות באפריקה. הגעתם של חיילים אפריקאים לגרמניה עוררה בהלה בקרב השלטונות ובקרב אזרחים רבים, שהגיעה לשיאה כאשר נכנסו למערכות יחסים עם נשים גרמניות והביאו לעולם צאצאים מעורבים. לחיילי הצבא הצרפתי האפריקאים ולנשים גרמניות נולדו בין 600 ל-800 ילדים, שזכו לכינוי "ילדי ריינהרד" או "ממזרי הריין". צאצאים אלו כונו בגרמנית "מישלינג", בני תערובת, מונח שהטיל אימה על הנאצים שדגלו בטהור הגזע. היטלר תיעב במיוחד את בני התערובות מחשש שיביאו לאובדן העם הגרמני, ובספרו מיין קאמפף שנכתב ב-1924 טען היטלר כי "היהודי הוא זה שהביא ומביא את השחורים לחבל הריין, עם אותה מטרה סודית להרוס את הגזע הלבן". אותם צאצאים אפרו-גרמנים התקשו למצוא עבודה, נשים שנישאו לאפריקאים סבלו לעתים קרובות מנידוי חברתי ורבים מהם לא החזיקו באזרחות גרמנית, מה שהקשה עליהם ועל משפחתם להתערות בחברה הגרמנית מבחינה כלכלית, תרבותית ופוליטית.

ערב עלייתו של היטלר לשלטון, חיו בגרמניה כ-25 אלף אפרו-גרמנים רשומים. עם עליית הנאצים לשלטון, החריף מצבה של הקהילה האפרו-גרמנית. הגזענות והיחס ממנו סבלו בשנות וויימאר החרימו כאשר אלו הפכו לרדיפה שיטתית ע"י המשטר. הנאצים סברו כי השחורים נחותים מבחינה גזעית, ולפיכך מהווים סכנה לעם הגרמני. אפרו-גרמנים נרדפו תחת המשטר הנאצי בדרכים שונות, והופלו במגוון של תחומי חיים:

תעסוקה - בשנת 1933 חוקק החוק לשיקום שירות המדינה המקצועי. החוק קבע כי אין להעסיק בשירות המדינה ובתפקידים ציבוריים אנשים שאינם ארים.

זוגות מעורבים - בשנת 1935 חוקקו חוקי נירנברג. החוק לאזרחות הרייך קבע כי רק בעלי דם גרמני יוכלו להיות אזרחי הרייך, וכך גם אפרו-גרמנים שהיו בעלי אזרחות איבדו את אזרחותם ואת הזכויות הנלוות אליה. החוק להגנת הכבוד והדם הגרמני אסר על נישואי תערובת, וכך הפכו נישואים מעורבים לבלתי חוקיים. זוגות מעורבים, כאלו שנישאו טרם החקיקה או כאלו שלא נישאו, סבלו מהתנכלות חברתית ושלטונית.

חינוך והשכלה - ילדים למשפחות אפרו-גרמניות סבלו לעתים קרובות מהשפלה בבתי הספר במסגרת לימודי תורת הגזע, והיו שסולקו או נדחו ממסגרות הלימוד, תחילה ביוזמת בית הספר. בשנת 1941 החליט השלטון לסלק באופן רשמי תלמידים אפרו-גרמנים וצוענים מבתי הספר הציבוריים.

סירוס ועיקור - במהלך שנות ה-30 תוכננה תוכנית סודית ע"י הגסטפו לעיקורם של ילדי הריינלנד. בגרמניה הנאצית עוקרו אזרחים רבים, בין השאר תחת "החוק למניעת צאצאים עם מחלות תורשתיות". אך במקרה של האוכלוסייה האפרו-גרמנית לא היה לרוב בסיס חוקי של ממש לעיקורם. לכן, הופעל לחץ על משפחותיהם להסכים לתהליך. לפחות 385 ילדים ונוער עוקרו וסורסו עד שנת 1937 על ידי רופאים. מטרת העיקור סירוס הייתה למנוע מבני התערובת להוליד את הדור הבא. בדרך זו קיוו הנאצים לחסל את האוכלוסייה האפרו-גרמנית.

מעצרים ומחנות ריכוז - במחנות הריכוז ניתן היה למצוא גם אסירים אפרו-גרמנים. זו לא הייתה קטגוריית אסירים במחנות, ולא היה בסיס חוקי למעצרים של אפרו-גרמני על בסיס גזעי בלבד. ואולם, במקרים רבים של מעצרים של אפרו-גרמנים היה זה גורם תורם. ברישומים רשמיים שונים ניתן למצוא את מוצאם של העצורים כסיבת מעצר משנית.

חלקה של האוכלוסייה האפרו-אמריקאית באוכלוסייה הכללית בגרמניה היה קטן מאוד, ויחד עם זאת סבלה מגזענות עוד לפני עלייתה של המפלגה הנאצית לשלטון. המפלגה הנאצית, השתמשה בגזענות הקיימת בחברה הגרמנית כלפי אפרו-גרמנים, שהפכה להדרה ממוסדת של אפרו-גרמנים, שלא יכלו להסתיר זהותם ולהתחמק ממנה, בכל תחומי החיים.

מתנגדי משטר

עוד לפני עליית הנאצים לשלטון, אנשי המפלגה הנאצית הפגינו אלימות כלפי יריביהם הפוליטיים. בשנת 1933, עם עלייתו של היטלר לשלטון, הפכה האלימות לרדיפה שיטתית וממוסדת ע"י מוסדות השלטון. לארגונים הצבאיים של המפלגה - הס"ס והס"א, ניתנו סמכויות לפזר התארגנויות פוליטיות והתאספויות.

לאחר שריפת הרייכסטאג ב-27 בפברואר 1933, יצא הצו להגנת העם והמדינה - צו חירום שהגביל חירויות בסיסיות רבות - ביניהם חופש הביטוי, חופש ההתאגדות, פרטיות הדואר והתקשורת הטלפונית, חופש העיתונות ועוד. תחת צו זה, ניתן היה לאסור למעשה אזרחים שהתנגדו לשלטון.

תוך ימים ספורים החלו מעצריהם וכליאתם של פעילים קומוניסטים וסוציאלי-דמוקרטים. ההערכה היא שבמרץ-אפריל 1933 בלבד נעצרו בין 40,000-50,000 אזרחים שנחשדו כמתנגדי משטר ונשלחו ל"מעצר לשם הגנה" או למחנות ריכוז.

מחנות הריכוז הראשונים בגרמניה מוקמים כבר בשנת 1933. מחנה דכאו שצוין לעיל, היה מחנה הריכוז הגרמני הראשון ושימש אב טיפוס למחנות הריכוז הבאים. עם עליית הנאצים לשלטון. מחנות הריכוז פעלו במנותק ממערכת המשפט - אסירים יכלו להישלח אליהם מבלי שהועמדו לדין או הורשעו במסגרת הליך משפטי, ונכלאו בתנאי כליאה קשים. מי שנכלאו במחנות הריכוז הוגדרו כ"איום בטחוני", והראשונים שנשלחו למחנות הריכוז היו מתנגדי משטר ומי שנחשדו ככאלה.

במחנות הריכוז האסירים נכלאו והורחקו מהחברה בתנאים קשים. באסירים נעשה שימוש לעבודות כפייה, והיו שנרצחו במחנות או מתו בעקבות התנאים הקשים במחנה.

לא רק מתנגדי משטר פעילים נעצרו - כל מי שנחשד בהתנגדות נעצר, לעתים בעקבות הלשנה של אזרחים אחרים. מנגנוני המעקב וההלשנה בגרמניה הנאצית הפכו את אזרחי המדינה לשותפים פעילים בהפעלתם ובאכיפתם. ביולי 1933 הוצאו כל המפלגות מלבד המפלגה הנאצית מהחוק. מתנגדי המשטר המשיכו להירדף לאורך כל שנות השלטון הנאצי.

ביבליוגרפיה:

1. הקורבנות הלא יהודים של המשטר הנאצי : אסופת מאמרים / עורכים : שרית זייברט ויאיר אורון.
2. What Groups of People did the Nazis Target? United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/what-groups-of-people-did-the-nazis-target?series=200>
3. Nazi Political Violence in 1933, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-political-violence-in-1933>
4. Persecution of Roma (Gypsies) in Prewar Germany, 1933–1939, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/persecution-of-roma-gypsies-in-prewar-germany-1933-1939?series=19>
5. Genocide of European Roma (Gypsies), 1939–1945, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/genocide-of-european-roma-gypsies-1939-1945?series=19>
6. Nazi Persecution of Jehovah's Witnesses, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-persecution-of-jehovahs-witnesses>